

**TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING
IN NEDERLAND (V.G.N.)**

UIT DE INHOUD:

- NOTULEN VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING
- PROF. DR. K. VAN HET REVE,
HET NUT DER GESCHIEDENIS
- DRS. J. BROUWER, VAN DER BRUGGHEN
- DRS. T.M. GILHUIS, IS DAT VAN DER BRUGGHEN?
- P.A.-COMMISSIE, LIJST VAN SPREKERS EN
ONDERWERPEN 1975-76
- MEDEDELINGEN
- BOEKBESPREKINGEN
- ADVERTENTIES

KLEIO

VERSCHIJNT MAANDELIJKS

16e JAARGANG – MEI – 5 – 1975

VERENIGING VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN NEDERLAND (V.G.N.)

BESTUUR

K. VAN DIJK, *voorzitter*, Hoghe Weljdt 13, Heiloo, tel. 072 - 33570.
F. NIJHUIS, *vice-voorzitter*, Lindenlaan 12, Bergen (N.H.), tel. 02208-3821.
MEJ. DRS. E.J. KARREMAN, *1e secretaresse*, Van Limburg Stirumstraat 13, Utrecht, tel. 030-514052
MEJ. DRS. R.E. NOORDIJK, *2e secretaresse*, Allard Piersonstraat 11 D, Rotterdam, tel. 010-763074
DRS. C.P.W.F. HERZBERG, *penningmeester*, Paulus Potterstraat 26, Lisse, tel. 02521-15648, postrekening 128701, t.n.v. penningmeester van de VGN, Vreeswijkstraat 329, Den Haag.
DRS. G.J. SLOOTWEG, *redactie Kleio*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.
DRS. H.W. TIMMER, *P.A.-commissie*, Rinze Koopmansstraat 83, Rotterdam, tel. 010-216004
DRS. J. BAALBERGEN, *Didaktiekcommissie*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
P.G. RUYLS, *Mavocommissie*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
DR. F.G.G. GOVERS, *Pedakcommissie*, Elzenstr. 12, Uden (N.Br.), 04132-64117
DRS. H. ULRICH, Vronkenlaan 63, Leiderdorp, tel. 071-93094.
M.J. VAN VELZEN, *Onderwijscommissie*, Mgr. van Gilsstraat 6, Kerkrade, tel. 04445-5941.
A.L. VERHOOG, Drakestein 8, Leiderdorp, tel. 071-91003.

LEDENADMINISTRATIE

Aangifte en afschrijvingen van leden en informatie over contributiebetaling zenden aan: **Administratie V.G.N., mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, tel. 070-465973.** Bij aangifte wordt verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van de school waar men de hoofdbetrekking heeft.

CONTRIBUTIES

Contributies vanaf 1 januari 1971.

Gewone leden: a. docenten havo, v.w.o. en h.b.o.

f 45,—

b. docenten mavo

f 30,—

Buitengewone leden: a. gepensioneerden en b. zij die wel geschiedenisbevoegdheid bezitten, maar geen les geven op scholen voor mavo, v.w.o. en h.b.o.

f 25,—

Aspirantleden:

f 25,—

Echtparen:

f 50,—

KLEIO

Tijdschrift van de Vereniging van leraren Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (V.G.N.), verschijnt tien maal per jaar.

REDACTIE

DRS. G.J. SLOOTWEG, *voorzitter*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.

DRS. P. VAN HEES, *secretaris*, tel. privé: 030-882365, correspondentie: p/a Instituut voor Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht 20, Utrecht.

C.M.H. BOSCH, Bloemendaal.

DR. P.C. EMMER, Haarlem.

DRS. C.P.W.F. HERZBERG, Lisse.

DR. P. VAN DER MEULEN, Bilthoven.

DR. S.Y.A. VELLENGA, Utrecht

F. VISSER, Den Haag.

Abonnementen: voor leden gratis, voor niet-leden f 40,— per kalenderjaar.

Actieve leraren/leraressen kunnen alleen met goedvinden van het bestuur van de V.G.N. in aanmerking komen voor een abonnement.

Abonnementen, opgeven aan: **Administratie V.G.N. mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, tel. 070-465973.**

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen uit dit nummer is slechts toegestaan na onze schriftelijke goedkeuring.

De redactie.

NOTULEN

van de algemene ledenvergadering (jaarvergadering) van de V.G.N. op zaterdag 22 maart 1975 in "Hoog Brabant" te Utrecht.

OPENBAAR GEDEELTE

Om kwart voor elf opent de voorzitter, K. van Dijk, de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom, in het bijzonder Mevr. dr. A.J.M. Alkemade, die de minister en staatssecretaris Veerman vertegenwoordigt, de directeur Her- en Bijscholing Docenten dr. F. Balkema, ons erelid dr. J.L.P. Brants, dr. P. van der Meulen, voorzitter van C.E.G.E.S., de secretaris van de C.M.L., de heer C.M.H. Bosch, de heer G. Janssen, bestuurslid van de afd. onderwijs van het K.N.A.G., mej. Aanen van de O.S.G.N., drs. Joh. S. Wijne, hoofdredacteur van Keesings Onderwijsbladen, de leden van verdienste dr. P.A.M. Geurts, drs. N.J. Maarsen en H.R. de Wolff, en de administrateur van de vereniging, de heer J. Houweling.

Bericht van verhindering is binnengekomen van de minister van O. en W. en van staatssecretaris dr. A. Veerman, van de burgemeester van Utrecht, van drs. H. Veldkamp, chef van de afdeling Onderzoek en Planning van het departement, van dr. E. Schwalm, secr. van het Verband der Geschichtslehrer Deutschlands, van prof. dr. M. Baelde van de Rijksuniversiteit te Gent, van het bestuur van de Raad van Vakgroepen, van Velines en de Ned. Ver. van Wiskundeleraren, van de V.L.S. en de N.V.T.O.

Nadat de eerste secretaris hiervan mededeling heeft gedaan, spreekt de voorzitter zijn jaarrede uit, welke men elders in dit nummer vindt afgedrukt. (zie opm. blz. 213).

Vervolgens is het woord aan prof. dr. K. van het Reve voor zijn inleiding over "Het nut van de geschiedenis" die eveneens afzonderlijk wordt gepubliceerd.

Van de gelegenheid tot het stellen van vragen wordt door enkele aanwezigen gebruik gemaakt, waarbij inleider o.a. zegt te geloven in de onafhankelijke rechtsspraak en de persvrijheid. Een communistisch regime heeft volgens hem 2 nadelen: een groot gebrek aan consumptiegoederen en een grote onvrijheid. Over de voorkeur voor 't een of 't ander ontspint zich enige discussie, waarna de voorzitter de inleider voor zijn geestige toespraak bedankt.

Na het aperitief en de zeer verzorgde lunch in een der andere zalen van Hoog-Brabant, welke lunch deze keer gasten en leden wordt aangeboden, volgt het:

HUISHOUDELIJK GEDEELTE

1. Bij de aanvang hiervan herdenkt de voorzitter de in het afgelopen jaar overleden leden, t.w. drs. G. Sneller uit Delft en de heer G.J. van Goudoever uit Helmond.
2. De notulen van de alg. ledenvergadering van 30-3-'74 worden ongewijzigd goedgekeurd.
3. De penningmeester doet vervolgens enkele mededelingen betreffende de presentie-

lijst en de declaraties, gevolgd door mededelingen van de 2de secr. over de geloofsbrieven van de afdelingsafgevaardigden.

4. N.a.v. het *jaarverslag* der beide secretarissen, vraagt N. Maarsen inlichtingen over het beraad binnen de Raad van Vakgroepen en het contact met het K.N.A.G. Over dit laatste verstrekt de voorzitter enkele gegevens: het contact is onlangs nauwer geworden, een 3-maandelijks overleg zal voortaan plaatsvinden. Vice-voorzitter B. Oudenhoven brengt verslag uit over de onbevredigende gang van zaken in de Raad van Vakgroepen; sommige vakgroepen verschijnen zelfs niet meer in de vergaderingen. Het bestuur van de R.v.V. legt thans het bijltje er bij neer en opheffing wordt momenteel overwogen. Maarsen vraagt om een verklaring van het bestuur over het te dezer zake te voeren beleid. De voorzitter betoogt, dat de R.v.V. belangrijk is, doch dat op dit moment het bestuursstandpunt moeilijk is te bepalen, daar de betr. brief van het bestuur van de R.v.V. pas is ontvangen en nog niet in het V.G.N.-bestuur behandeld. Mocht de R.v.V. ophouden te bestaan, dan zullen de banden met de maatschappij-vakken nauwer worden aangehaald, zoals dat trouwens nu reeds gebeurt. Vandaaruit kan dan naar een nieuwe organisatievorm worden omgezien. De heer Tukker vraagt naar gezamenlijk ondernomen stappen tegen de Harmonisatiewet. "Frans" heeft derg. stappen niet op prijs gesteld, aldus de voorzitter; "Frans" streeft naar een uitzonderingspositie. Het bestuur meent overigens, dat "Frans" in de brugklas moet blijven bestaan. Bosch doet een klemmend beroep op het bestuur, de Raad van Vakgroepen in het leven te houden in het belang van het gehele onderwijs. De voorzitter is het daarmee eens: gepoogd moet inderdaad worden, de R.v.V. te laten voortbestaan, o.a. voor het bieden van tegenspel tegenover het departement. Totdusver zijn de werkzaamheden van de Raad echter teleurstellend geweest.

Wijne vraagt naar de inbreng van de V.G.N. in de C.M.L.-Maatschappijleer. Het leerplan is gereed, aldus de voorz.; Mij.leer, aardrijkskunde en geschiedenis zullen daarover overleg plegen. Wijne meent, dat ook de VEMO hierbij betrokken moet worden.

5. *Financiën*

De heer Van Voorst Vader brengt verslag uit namens de kascommissie; alles is in orde bevonden en vooral de administrateur, de heer Houweling, moet worden geprezen voor zijn werkzaamheden. De penningmeester behoeft geen vragen te beantwoorden; hij wijst erop, dat de begroting giswerk is en verduidelijkt het voorstel, het bestuur te machtigen om de contributie te verhogen m.i.v. 1-1-'76, indien in augustus a.s. de cijfers daartoe aanleiding geven. Dat laatste zal wel het geval zijn, gezien de tariefsstijging bij de P.T.T. en de stijging der papierkosten. De verhoging zal dan bijv. f. 5,— voor alle categorieën kunnen gaan bedragen. De heer Van der Heiden vraagt om een maximum; de penningm. vindt het niet verstandig zich aan een maximum te binden.

Het voorstel wordt met handopsteken aangenomen.

De kascommissie wordt voor een jaar gecontinueerd; de stukken van de penningmeester worden goedgekeurd.

6. a. Het beleid van de *Kleio-redactie* besprekend, dringt de heer Holland (afd.

Rotterdam) — met alle waardering — aan op tijdige verzending i.v.m. aankondigingen e.d. Redactievoorzitter G. Slootweg belooft, zijn best te zullen doen, doch niet alle technische problemen zijn te voorzien. De heer Bol (afd. Leeuwarden) vraagt opheldering over de laatste zin van het Kleio-jaarverslag en krijgt deze; er is thans samenwerking met het Gezelschap van vakdidaktici. Tukker (afd. Twente) vraagt om meer publikaties over bestuurswerkzaamheden in Kleio. De voorzitter wijst op de moeilijkheden welke dit overigens verdienstelijk streven met zich meebrengt; het bestuur wil ook zelf de leden zo snel mogelijk op de hoogte brengen. Tukker vraagt, om dan de afdelingsbesturen in te lichten; de voorzitter wil deze suggestie gaarne in het bestuur overwegen. De heer Abma wijst op de moeilijkheid van geheimhouding in dat geval; een besluitenlijstje ware te overwegen. Een verwijt van Mevr. Kalf van te autoritair optreden wordt door de voorzitter bestreden. De heer Dijkstra sluit zich bij de wens van de afd. Twente aan. De heer Van Dongen (Den Bosch) vraagt, de eerste bladzijde van Kleio voor het bestuur te reserveren. De voorzitter zegt dit toe. De penningmeester wijst op de onkosten van het door sommigen gewenste aanschrijven van alle leden. De voorzitter van de redactie vindt het publiceren in Kleio eveneens aanbevelenswaardig.

b. *Jaarverslag Didaktiecommissie* De heer Bol vraagt een publikatie over de doelstellingen. Dijkstra wijst op wat reeds is geschied.

c. Over de *commissie Post-Academiale Vorming* doet de voorzitter, H. Timmer, enkele mededelingen. De commissie moet nieuw bemand worden, hetgeen niet gemakkelijk is. Gezocht wordt nu naar commissieleden in de regio-Groningen. Tukker vraagt, waarom de P.A.-conferentie in de Pinkstervakantie is gepland, nl. op 16 en 17 mei. Timmer wijst op de moeilijkheden, bij de organisatie der conferentie ondervonden. De heer Vrielink (Zwolle) vraagt naar de toekomst van de P.A.-colleges. Timmer zet de nieuwe opzet uiteen: de aanpak zal meer cursorisch en op de lespraktijk gericht zijn. Tukker vraagt, waarom de leden niet zijn geraadpleegd; Timmer wijst op de gehouden V.G.N. enquête. Van Dongen ontwikkelt namens de afd. Den Bosch bezwaren tegen de nieuwe opzet; hij vertelt over de in Den Bosch gevolgde gang van zaken, die tot tevredenheid stemde. Daar heeft men soms één docent vele jaren achtereen uitgenodigd, òf men heeft over eenzelfde onderwerp enige jaren achtereen laten spreken. Deze afdeling wijst de nieuwe schoenen van Her- en Bijscholing niet bij voorbaat af, maar wil de oude schoenen van de P.A.-colleges niet kwijt. Timmer wijst er o.a. op, dat de nieuwe start in enkele afdelingen zal beginnen, niet in alle tegelijk. De heer Wijdevan (Den Bosch) betoogt, dat de V.G.N.-enquête heeft aangetoond, dat de P.A.-colleges voldaan hebben aan de wensen van een grote meerderheid, doch dat daarnaast bij een even grote meerderheid behoefte bestaat aan didaktische bijeenkomsten. De heer V. d. Werf maakt opmerkingen over de didaktische verwerking van de P.A.-stof en over eventuele medewerking van universiteiten en studenten. Op opmerkingen van Vrielink over de V.G.N.-enquête antwoordt mej. Noordijk. Bol wijst tenslotte op de teleurstellende ervaring met didaktische bijeenkomsten te Leeuwarden.

d. Over de *Mavo-commissie* komen geen vragen. Ook daar zijn personele moeilijkheden; voorzitter P.G. Ruys vraagt namen van gegadigden.

e. Over de *Pedakcommissie* zijn evenmin vragen.

f. N.a.v. het verslag van de *Onderwijs-adviescommissie* vraagt V. d. Werf (Heerlen) naar bezinning, over de opvattingen omtrent het geschiedenisonderwijs op de basisschool en die op onze scholen; ook vraagt hij om een enquête naar het schoolonderzoek. Wat dat laatste betreft: de inspectie verzamelt reeds gegevens, aldus de voorzitter en we kunnen beter deze afwachten. R. Bosch wijst erop dat enkele jaren geleden zo'n onderzoek al geweest is. De voorzitter van de onderwijs-adviescommissie M. van Velzen, verwijst de vraag omtrent de basisschool naar de Pedakcommissie.

Vooruitlopend op punt 7 der agenda vraagt de voorzitter om inlevering van de onderwerpen, die men daarbij aan de orde wil stellen, opdat de volgorde van behandeling kan worden vastgesteld.

De eerste secretaris, C.L.A. Daniëls, is intussen uit de vergadering weggeroepen. Het volgende is door de 2de secr. genotuleerd tot het aan de orde komen van punt 7. Daniëls heeft zes jaar lang in deze functie "op voortreffelijke wijze" aldus de voorzitter, de vereniging gediend. Een bestuursvoorstel hem tot lid van verdienste te benoemen, wordt door de vergadering onder applaus aangenomen. Nadat de 1ste secr. door zijn opvolgster, mej. drs. E.J. Karreman, de vergadering is binnengeleid, wordt hem door de voorzitter dit besluit medegedeeld, waarvoor hij met enkele woorden bestuur en aanwezige leden bedankt.

7. Na een korte pauze wordt de vergadering hervat voor punt 7: *bespreking van algemene zaken*. Enkele moties liggen ter tafel. Op verzoek van de afd. Den Bosch worden aan de zin in Kleio nr. 2, februari 1975, blz. 62, beginnende met "Hoe wil men . . ." de woorden "althans centraal" toegevoegd.

Vervolgens wordt C.E.G.E.S. aan de orde gesteld. De heer Stout wijst op de verontrusting over het centraal schriftelijk eindexamen en ontwikkelt bezwaren over de wijze, waarop het V.G.N.-bestuur heeft gehandeld: het "gehannes" met het aan het bestuur uitgebrachte rapport, dat niet werd gepubliceerd. Verder spreekt hij over de suggestie van departementswege, alsof het schriftelijk eindexamen al een uitgemaakte zaak is en vraagt hij zich af: is de C.E.G.E.S. inderdaad bereid, tenslotte "neen" te zeggen tegen het schriftelijk eindexamen.

Motie Eindexamen

Hij dient een motie in, luidende "De algemene ledenvergadering van de V.G.N., gehouden op 22-3-1975 spreekt de verwachting uit, dat de C.E.G.E.S. bij haar uiteindelijke advies aan de minister, ernstig rekening zal houden met de meningsvorming binnen de V.G.N. (zie Kleio — 1975, nr. 2, blz. 62-65)". Van Dongen, die zegt voor zichzelf te spreken, vindt de motie wat zwak; het lijkt hem zinvoller, de C.E.G.E.S. te vragen, nu reeds op het verslag van de meningsvorming in de V.G.N. te reageren.

De heer C.M.H. Bosch, secr. van C.E.G.E.S., zegt, dat de C.E.G.E.S. niet aan het in de motie vervatte verzoek kan voldoen. Zij zal t.z.t. een advies aan de minister uitbrengen en zal haar best doen, dat advies zo spoedig mogelijk gepubliceerd te krijgen, waarna de vereniging en haar leden zich een mening over dit advies kunnen vormen. De V.G.N. staat dan geheel vrij t.a.v. dit advies. C.E.G.E.S. staat niet onder

druk, van welke zijde ook en zou dat ook niet accepteren. Natuurlijk kan de C.E.G.E.S. ook een negatief advies uitbrengen.

De voorzitter verwijst naar de betr. passage in zijn jaarrede: de commies onderhouden zoveel mogelijk contact met "het veld". Dat heeft zij altijd al gedaan, antwoordt Bosch; op elk verzoek om opheldering wordt gereageerd. De heer Van Seggelen vraagt naar de houding van de A.V.S. De heer Verhoog wijst erop, dat er scholen zijn waar de schoolopleiding zich verzet tegen het meedoen aan het experiment, juist het tegenovergestelde van wat de heer Stout onder de aandacht had gebracht.

De voorzitter van C.E.G.E.S., de heer V. d. Meulen, betoogt, dat de motie vraagt om rekening te houden met wat in het veld gezegd wordt; deze interpretatie acht hij acceptabel, niet dat C.E.G.E.S. voor het uitbrengen van haar adviezen om de mening van de V.G.N. zou moeten vragen. De C.E.G.E.S. wil naar alle kanten onafhankelijk zijn. Zegt men: luister naar de bezwaren, die uit het veld tot jullie komen, dan kan hij zich daarmee verenigen. Dat geldt dan vooral voor de mening voor hen, die aan het experiment deelnemen (703 leraren aan $\pm$ 600 scholen). Ook wat in de V.G.N.-afdelingen wordt gezegd, heeft de aandacht, zoals in de gesprekken met het V.G.N.-bestuur is gebleken. Spr. gaat nader in op de tegenstrijdigheid van sommige naar voren gebrachte wensen. Het bereiken van een consensus acht hij onmogelijk.

De heer Tukker uit de verwachting, dat de deelnemers niet meer dan de gebruikelijke aandacht aan de examenstof zullen besteden.

De voorzitter bespreekt de te verwachten gang van zaken na het verschijnen van het eindrapport van C.E.G.E.S. Het moet dan in de afdelingen worden besproken. Zolang C.E.G.E.S. nog bezig is en naar het veld, zoals toegezegd, wil luisteren, wacht het bestuur het eindadvies af. Het door een commissie ad hoc aan het bestuur uitgebrachte rapport bood naar de mening van het bestuur geen basis voor de discussie in de afdelingen; de bedoeling van het bestuur was wel, het in Kleio te publiceren. De voorzitter raadt de aanneming van de ingediende motie af.

De heer Maarsen wijst erop, dat gevraagd is het rapport der commissie ad hoc om te werken in een artikel voor Kleio; de commissie zag de wenselijkheid daarvan echter niet in, daar zij haar rapport goed vond.

De heer Stout spreekt dan in tweede instantie over zijn motie en wordt door de voorzitter beantwoord. Hij vraagt, de motie aan de afdelingen voor te leggen. De voorzitter ziet daar weinig heil in. Bosch betoogt dat het invoeren van het schriftelijk eindexamen zal afhangen van het uit te brengen advies. Tukker wijst erop, dat C.E.G.E.S. moet rekening houden met de resultaten van haar onderzoek, niet met de meningsvorming binnen de V.G.N. Meedoen aan het experiment, zo betoogt hij verder, is niet bij voorbaat ja-zeggen tegen het schriftelijk eindexamen.

Nadat nog enkele aanwezigen het woord ter verdediging van de motie hebben gevoerd en ter bestrijding van een centraal schriftelijk eindexamen, wijst mevr. v.d.

Berg erop, dat het ontactisch zou zijn, op dit moment C.E.G.E.S. af te vallen; de motie zou ten gunste van het vertrouwen in C.E.G.E.S. gewijzigd moeten worden.

De heer Stout trekt vervolgens, gehoord hebbende de positieve toezeggingen van de voorzitter van C.E.G.E.S., zijn motie in.

V. d. Meulen spreekt zijn verontwaardiging uit over schoolleidingen, die de leraren willen dwingen aan de experimenten deel te nemen. De voorzitter vraagt, zulke gevallen aan het V.G.N.-bestuur te melden, dan kan de A.V.S. worden ingeschakeld.

De heer P.W. Brouwer vraagt opschorting van het uitgeven der *V.G.N.-brochure*, totdat Pedak- en Didaktiekcommissie zich erover hebben kunnen uitspreken. De voorzitter zet de te volgen gang van zaken uiteen: er is nog maar weinig tijd, eind mei moet de brochure bij de uitgever zijn, wil zij in oktober kunnen verschijnen. Het bestuur zal rekening houden met de geuite bezwaren; de voorzitter en H. Ulrich voeren de besprekingen met de schrijver, de heer Hagen. De Pedakcommissie is verzocht, haar opmerkingen aan hem door te geven. Men bedenke, dat de brochure bedoeld is voor buitenstaanders, die men op de hoogte wil brengen van de stand van zaken bij het geschiedenisonderwijs, niet voor de vaklui. Het concept van de brochure is grondig met de heer Hagen besproken. Er moet nu snel gewerkt worden. De heer Vink bestrijdt het snelheidsargument. De kwestie wordt verder naar het A.B. verwezen.

Motie vaklokalen

De heer Van der Werf verdedigt een motie, luidende:

"De afdeling Heerlen van de V.G.N. aanwezig ter jaarvergadering in Utrecht, d.d. 22-3-'75, overwegende dat ook aardrijkskunde beschikt over vaklokalen, die aan redelijke eisen voldoen en dat vele geschiedenisdocenten dergelijke lokalen node missen, dringt er bij het bestuur op aan, bij het Ministerie te blijven wijzen op de noodzaak van specifieke, goed uitgeruste vaklokalen, zowel in permanente, als in semi-permanente schoolgebouwen".

Deze *motie* wordt na een enkele tekstuele wijziging, *bij acclamatie* aangenomen en zal door het bestuur ter kennis van het ministerie worden gebracht. M. van Velzen geeft, desgevraagd, inlichtingen over de mogelijkheden bij de bouw van nieuwe scholen.

8. Besloten wordt, de jaarvergadering-1976 te houden op 3 april te Utrecht, tenzij de Raad van Vakgroepen in overleg met het departement tot een ander resultaat komt.
9. De bestuursvoorstellen betreffende de *wijzigingen in het dagelijks en in het algemeen bestuur* worden alle aangenomen. De scheidende bestuursleden, die een plaats in de zaal opzoeken, worden bedankt, de nieuw benoemden, die achter de bestuurs-tafel plaats nemen, welkom geheten.
10. Ook het *rooster van aftreden* wordt goedgekeurd.

C.L.A. Daniëls
t.t.t. 1ste secretaris.

Enige maanden geleden, dames en heren, werd ik opgebeld door een vertegenwoordiger van uw vereniging die mij voorhield dat ik een keer iets over geschiedenis had geschreven en mij vroeg of ik voor uw jaarvergadering een voordracht wilde houden. Ik herinnerde me niet precies meer wat ik over geschiedenis geschreven had, ik raakte in verwarring en zei ja voor ik het wist. Daarna vergat ik de hele zaak, tot ik enige weken geleden opnieuw werd opgebeld met de vraag over welk onderwerp ik zou spreken. Opnieuw raakte ik in verwarring, en om aan die verwarring een eind te maken flapte ik eruit: het nut der geschiedenis, want dat onderwerp viel me ineens in. Toen wachtte ik met enige bezorgdheid of behalve dat onderwerp ook die lezing zelf mij in zou vallen, maar dat ging niet zo vlot.

Ik benaderde toen een collega-historicus met de vraag: wat vind jij nou dat het nut is van de geschiedenis? Hij antwoordde dat het nut der geschiedenis voor hem hierin gelegen was, dat het beoefenen van dat vak hem vroeger veel plezier en tegenwoordig bovendien nog een goed salaris verschaft.

Dat antwoord is niet zo gek als u misschien op het eerste gezicht denkt. Een bezigheid die aan duizenden mensen voedsel, kleding en onderdak verschaft heeft toch eigenlijk alleen daardoor al een nuttige functie. Wij zijn voor het behoud van de Waddenzee — ik hoop tenminste dat u daar allemaal voor bent — en wij willen die Waddenzee onder meer behouden omdat hij aan duizenden vogels voedsel verschaft — een nuttige functie. Of denkt u eens aan de geestdrift, waarmee televisiereporters, journalisten, scholieren, en ook denk ik wel enige geschiedenisleraren zich inzetten voor het behoud van een bepaald bedrijf dat ergens aan honderden of duizenden mensen werk verschaft, waarbij die geestdriftigen dan vergeten, dat zij de volgende dag weer heel braaf gaan demonstreren voor het verdwijnen van precies net zulke bedrijven, omdat die het milieu vervuilen, onnutte artikelen produceren en het maken van winst nastreven.

Maar helemaal bevredigend vind ik dat antwoord: het nut der geschiedenis ligt hierin dat, het vak velen een burgermansinkomen verschaft, niet.

Hoe men denkt over het nut der geschiedbeoefening hangt ook een beetje af van hoe men zich het geschiedproces zelf eigenlijk voorstelt. Ziet men dat proces, zoals de Christen en de marxisten doen, als een heilsgeschiedenis, als een tocht die de mensheid tenslotte een gebied van opperste gelukzaligheid zal binnenbrengen, dan kan de bestudering der geschiedenis — mits natuurlijk met de nodige voorzichtigheid bedreven — zeer nuttig zijn om de behoefte te bevredigen bevestigd te zien wat men voor men begon al wist — je zou dat het bevredigen van de oude en de nieuwe Nijmeegse behoefte kunnen noemen — de oude en de jonge Rogier bij wijze van spreken. Dat geldt ook voor de tussen de oude en de jonge Rogier in liggende opvatting van de menselijke geschiedenis als een tot werkelijkheid worden van de Hegelse Weltgeist — een geest uit een fles, waar de stop, als je het mij vraagt, beter op had kunnen blijven.

Schuiven wij — en ik hoop dat u het niet al te erg vindt als ik dat doe — die opvatting van de menselijke geschiedenis als een heilproces als een meer mythologische dan wetenschap-

pelijke visie terzijde — dan blijven we geconfronteerd met de vraag wat nu toch wel het nut kan zijn van het bestuderen van de geschiedenis. Een antwoord dat ik wel ben tegengekomen is het antwoord, dat 'we' door kennis en inzicht te verwerven van wat in het verleden gebeurd is, uit die kennis en dat inzicht zekere 'lessen' kunnen trekken, die ons dan weer in staat stellen bepaalde domme dingen die wij anders zouden doen na te laten en voor het te laat is dingen te doen die wij zonder onze kennis van de geschiedenis zouden nalaten.

Dat klinkt zeer aannemelijk, maar ik ben bang dat het in werkelijkheid niet zo gaat. Ik geloof niet dat iemand in gemoede vol kan houden dat 'we', dat 'de mensheid' ooit iets van de geschiedenis geleerd heeft. Integendeel, ben ik geneigd te zeggen. Je hoeft niet zo vreselijk thuis te zijn in de geschiedenis van de laatste drieduizend jaar om te merken dat de mensheid juist *niet* leert van de geschiedenis.

Neem bijvoorbeeld het aan de macht komen van krankzinnige massamoordenaars. Dat is allemaal keurig te boek gesteld door Tacitus en Suetonius. Maar dat neemt niet weg dat in landen waar deze schrijvers op de middelbare school gelezen werden, in landen waar de eigenaardigheden van Nero en Caligula aan ieder schoolkind bekend waren, in Duitsland en Rusland, men niettemin twee figuren van hetzelfde caliber, Hitler en Stalin, aan de macht heeft laten komen en hun gang heeft laten gaan, waarbij men de hovelingen van Hitler nog na moet geven dat zij althans één keer serieus geprobeerd hebben hem te vermoorden, een gedachte die bij Stalins volgelingen voor zover wij weten niet eens is opgekomen.

Of neem het volgende verschijnsel, dat aan iedere historicus naar ik ernstig wil hopen bekend zal zijn: als de mens geconfronteerd wordt met een groep medeburgers van wie hij de activiteiten afschuwelijk en funest vindt, dan is er een instinct in hem dat zegt dat deze medeburgers onmogelijk echte bona fide medeburgers kunnen zijn, dat zij óf zelf van vreemde afkomst zijn óf geleid worden van uit het buitenland en bijvoorbeeld van uit het buitenland gefinancierd worden. In werkelijkheid heeft zo'n financiering maar zelden plaats. Toch zijn er steeds weer mensen die ernstig geloven dat Vrij Nederland door Moskou en Peking wordt gefinancierd en dat ik in dienst sta van de CIA, terwijl ik toch zeker weet dat dat niet zo is — althans wat mij betreft. Laat ik u een concreet voorbeeld geven. Mevrouw Venendaal-de Klomp 1) zal waarschijnlijk door toekomstige historici gezien worden — en ik krijg de indruk terecht — als een brave, goudeerlijke en fatsoenlijke vrouw, niet zo verschrikkelijk slim misschien, maar ook niet zo vreselijk dom, niet hysterisch, niet paranoïd, kortom een redelijke, normale vrouw. Niettemin was deze vrouw er opeens muurvast van overtuigd dat zij over duidelijke aanwijzingen beschikte dat de toneelgroep Proloog van uit het buitenland gefinancierd werd — en pas toen zij voor de rechter stond kwam zij tot de verpletterende conclusie dat die aanwijzingen alleen in haar verbeelding bestonden. En toch wil ik niet aannemen dat mevrouw Venendaal dat psychologische verschijnsel, dat aan buitenlandse geldbronnen denken als je medeburgers iets ziet doen wat je afschuwelijk vindt niet kende. Maar toen dat gevoel haar zelf overviel was zij geheel machteloos. Haar kennis van de historie, die zij denk ik toch wel bezit, kwam eenvoudig niet aan bod, werd overstemd door een eeuwenoud, de mens aangeboren instinct. Ik geef u nog een ander voorbeeld van het falen van de historische ervaring. Neem de gedachte dat men door het invoeren van een strenge censuur en het ter dood brengen van politieke tegenstanders het geluk der mensheid kan bevorderen. Hoe vaak is

die gedachte al niet opgekomen en in de praktijk gebracht, en iedere keer is daarbij gebleken dat de gekken die deze gedachte koesteren gevaarlijke lieden zijn naar wie men niet moet luisteren. Maar geholpen heeft die ervaring niet. Als ik onder de in deze zaal aanwezigen diegenen de hand zou laten opsteken die van mening zijn dat de ideologie van de Baader-Meinhof-groep belangrijke positieve elementen bevat die men niet zonder meer moet verwerpen, dan zouden er vrees ik enkele handen de lucht in gaan.

Ik geef u nog een andere nuttige historische ervaring. Ik geloof dat uit de geschiedenis blijkt dat het verstandig is om als men aan mensen macht verleent, dat men die macht dan op institutionele wijze beperkt. Men kan de macht van een absoluut vorst bijvoorbeeld beperken door hem te verplichten de wet te eerbiedigen, door hem te verbieden zijn eigen opvolger aan te wijzen, door zijn macht na zijn dood te doen eindigen en zo. Door het zo inrichten van de rechtspraak, dat de rechters onafhankelijk zijn van de regering, niet door de regering kunnen worden afgezet. Er is over dat onderwerp een rijke literatuur, en een rijke ervaring in de praktijk. Maar die ervaring heeft geen invloed. Speciaal in onze westerse wereld treft men onder de intellectuelen duizenden marxisten aan — aanhangers dus van een wereldbeschouwing die geen enkele waardering heeft voor het instituut van de onafhankelijke rechter. Mij is althans geen marxistisch geschrift bekend waarin dit instituut aangeprezen wordt. Nog een voorbeeld: het bekende verschijnsel dat optreedt bij mensen die in een land met een betrekkelijk grote vrijheid leven en die hun kritiek op de toestand in dat land betrekkelijk vrij kunnen uiten. Bij die mensen treedt soms het verschijnsel op, dat zij ver over de grenzen een land ontdekken waar de toestanden veel beter zijn dan in hun eigen land. Zo'n tweehonderd jaar geleden schreef Catharina II, keizerin van Rusland, aan haar Franse bewonderaar Voltaire 'er is geen boer in Rusland die geen kip kan eten wanneer hij dat wil, maar de laatste tijd prefereren zij kalkoen.' En 'er is aan niets gebrek. Het volk passeert de tijd met het zingen van dankmissen, dansen en vreugdebetoon'. Nu hoeft men niets te weten van Rusland in de tweede helft van de achttiende eeuw, en men hoeft ook geen historicus te zijn om te begrijpen, uit de tekst alleen, dat deze zinnen van Catharina gelogen waren. Diezelfde Catharina decreteerde op 22 augustus 1767 dat lijfeigenen die een klacht tegen hun heer indienden met de knoet en met levenslange dwangarbeid gestraft zouden worden. Maar toch *geloofde* Voltaire in de onzin die Catharina hem op de mouw wilde spelden. De correspondentie tussen Catharina en de Franse verlichters is bekend. Het verschijnsel dus dat een 'liberaal' in een enigszins liberaal land opeens wild geestdriftig wordt over de vermeende mooie toestanden in een dictatuurstaat is ook bekend. Maar dat helpt allemaal niets. Mensen die die correspondentie gelezen hebben zijn daardoor niet immuun voor dezelfde begoocheling waar Voltaire aan ten offer viel.

In de jaren 1920-1950 trad dit verschijnsel ten aanzien van Rusland opnieuw op. Opnieuw vestigde zich in dat land een dictatuur die mensen die er iets op aan te merken hadden strafte met levenslange dwangarbeid en dergelijke. En opnieuw stonden er in het Westen mensen op die alles wat de overheid van dat land zei geloofden. Het is interessant om op die jaren terug te zien, en men heeft een curieuze ervaring als men de geestdriftige boeken van die Ruslandreizigers ter hand neemt. Van hun geestdrift is nu niet veel meer over. Alleen Wertheim houdt Stalin nog voor een mensenvriend die slechts bij hoge uitzondering iemand liet vermoorden, maar verder weet iedereen wel beter. Alle pretenties van het Russische regiem zijn voos gebleken. Alle kwalen die het regiem beweerde dat Rusland *niet* had: uitbuiting, economische crisis, inflatie, corruptie, misdaad, prostitutie, milieu-

vervuiling, economische chaos, alcoholisme, honger, onrecht, onderdrukking, grote inkomensverschillen, klassendiscriminatie blijken in Rusland al evenzeer vertegenwoordigd te zijn als elders, en allerlei mooie dingen waarvan het regiem zei dat ze in het sovjetrijk *wel* aanwezig waren: solidariteit, vriendschap tussen de volkeren, kunst voor het volk, geestdriftige jeugd, eensgezinde inspanning voor een mooi doel, graag gegeven ontwikkelingshulp, bekeerde misdadigers, gelukkige huwelijken, gelukkige kinderen, literatuur in dienst der gemeenschap, wetenschap in dienst van het werkende volk, al die dingen blijken of helemaal niet te bestaan, of niet te verschillen van dezelfde dingen bij ons, of lang niet zo begerenswaard te zijn als men ten onzent wel gedacht heeft. Men heeft in de Westerse wereld onder de liberale, vooruitstrevende intellectuelen, onder de baardige onderwijzers, onder de Volkskrantlezers zal ik maar zeggen vijftig jaar nodig gehad om daar achter te komen. En wat blijkt? Vijftig jaar later worden precies dezelfde beweringen gedaan door een soortgelijk regiem in een heel ander land, in China, en de hele begoocheling begint weer opnieuw. En als het nu nog op een of andere manier *vermomd* was, moeilijk te herkennen, in heel andere vormen gestoken, maar het zijn dezelfde teksten, dezelfde straatgymnastiek, dezelfde vlag, dezelfde portretten (Marx, Engels, Lenin, Stalin) dezelfde hysterie, dezelfde waanzinnige Führerverering, dezelfde scheldwoorden, dezelfde aanplakbiljetten. Dezelfde rondreizen ook, en de boeken van de chinapelgrims uit de jaren zeventig lijken als twee druppels water op de boeken van de Ruslandpelgrims uit de jaren twintig en dertig. Alle historici, economen, politicologen, demografen, landbouwdeskundigen, cultuurhistorici die zich vijftig jaar lang uit de naad gewerkt hebben om er achter te komen wat er in Rusland nu eigenlijk aan de hand was tussen 1917 en 1975 hebben hun werk voor niets gedaan. Mensen die eindelijk geleerd hebben niet onder de indruk te komen van de Moskouse metro of van een of andere showboerderij gaan zonder slag of stoot door de knieën als zij diezelfde dingen in China aanschouwen of er over horen te vertellen door lieden wier geloofwaardigheid niet groter is dan die van Catharina de Tweede.

In Italië onder Mussolini hingen overal spandoeken waarop als ik me goed herinner stond *Mussolini ha sempre ragione*. Er bestaan fotoboeken waar die leuze te zien is. Ieder ontwikkeld mens herinnert zich die leuze eigenlijk. Maar Han Lammers, die toch op de middelbare school geweest is en wel eens bij mensen thuis komt die boeken hebben komt in de DDR, en daar is een van de meest populaire liederen een lied waar de woorden in voorkomen *Die Partei, die Partei die hat immer Recht* — en niet zodra heeft Han dat lied gehoord of hij komt blakend van geestdrift terug. Dat lied werd trouwens nog niet zo lang geleden door de Nederlandse tv uitgezonden in de uitvoering van Ernst Busch, en duizenden baardige onderwijzers luisterden in vrome aandacht. Stalin werd officieel de grote leider van het sowjetvolk genoemd, en het grootste genie der mensheid. Dat is algemeen bekend. Harry Mulisch komt op Cuba en treft daar een baardige man aan die de titel *el lider maximo* draagt. Nu zou je zeggen zelfs al heeft Harry geen boeken gelezen, hij moet toch op de Kring wel eens *gehoord* hebben van mensen die zich *Führer, duce* en *vozd' narodov* noemden, en weten dat je met dat soort mensen geducht uit moet kijken. Maar nee, hij is meteen een en al geestdrift, zelfs al zou hij zich uit eigen ervaring moeten herinneren dat Ir Anton Mussert de titel *leider van het Nederlandse volk* droeg.

Wat ons vroeger over Rusland werd verteld door Johan Huijts, Jan Romein en mevrouw Prins-Willekens Macdonald, dat wordt ons nu over China verteld door collega Wertheim en mevrouw Schenk, in dezelfde woorden, met dezelfde redeneringen, naar aanleiding van dezelfde idiote excursies die op precies dezelfde wijze zijn georganiseerd als de Rusland-

reizen van de jaren dertig (geselecteerde reizigers, geselecteerde route, geselecteerde tolken, geselecteerde mensen met wie men spreekt) en met teksten die vaak een letterlijke vertaling zijn van teksten uit de stalintijd. En alles begint weer opnieuw. En het zal weer vijftig jaar duren voor de sinologen het zover geschopt hebben dat de gemiddelde geschiedenisleraar Mao en zijn makkers niet langer ziet als een groep humanisten, geleerden, dichters, filantropen en vrijheidshelden, maar als het vrij vulgaire stelletje boeven en moordenaars dat zij toch eigenlijk zijn.

Of neem het geloof aan internationale samenzweringen. Het helpt niets, wanneer historici proberen dat geloof te doorbreken. Neem de internationale joodse samenzwering, gepredikt onder andere door Russische journalisten aan het begin van deze eeuw, met behulp van de befaamde Protocollen van de Wijzen van Zion, protocollen die later een vervalsing bleken te zijn en waarvan de auteur precies bekend is. In zekere zin hebben de historici succes gehad: alleen in het Duitsland van Hitler en in het Egypte van Nasser geloofde men nog aan die protocollen — maar in de Pravda of in de Groene Amsterdammer kom je ze niet meer tegen. Maar zodra er sprake is van een *zionistisch* wereldcomplot komen de goedgelovigen van alle kanten weer aanlopen. Of neem het internationale communistische complot. Sinds de breuk tussen Moskou en Beograd, en zeker sinds de breuk tussen Peking en Moskou bestaat er eigenlijk geen communistisch blok meer. Maar de gemiddelde NATO-generaal gelooft nog steeds in dat 'wereldcommunisme', al moet gezegd worden dat de gemiddelde NATO-generaal een heel wat redelijker en nieuwsgieriger indruk maakt dan de gemiddelde VPRO-interviewer.

Of een ander geloof, dat met dat samenzweringsgeloof vaak samengaat en eveneens vaak optreedt in de geschiedenis en waarvan het signaleren door historici niet verhindert dat iedere volgende keer de mensen dat geloof toch weer gaan aanhangen. Ik bedoel het geloof dat onze maatschappij in de greep is van slechte groepen en organisaties, die verhinderen dat onze maatschappij tot groot geluk en grote bloei komt, en dat het er op aan komt die slechte mensen en organisaties hun macht te ontnemen, en allerlei prachtige dingen die tot dusverre door die slechte organisaties en mensen verhinderd werden zullen dan mogelijk worden. Wil de mens zich creatief kunnen ontplooien, dan moeten structuren doorbroken worden, heet dat geloof tegenwoordig. Dat geloof is niet redelijker dan de eerste de beste cargo-cult, en het komt in de geschiedenis in allerlei vormen voor, en het is makkelijk te herkennen, maar toch gelooft menige hier aanwezige geschiedenisleraar dat er structuren doorbroken moeten worden opdat de mens zich creatief ontwikkelen kan.

Dit waren, dames en heren, allemaal voorbeelden waaruit naar het mij althans voorkomt blijken kan dat het werk der historici vergeefs is, dat er wel lessen uit de geschiedenis te trekken zijn, maar dat slechts enkele individuen die lessen trekken, dat die lessen niet doordringen tot grote groepen der samenleving. Maar ik geloof daarenboven dat het mogelijk is gevallen aan te wijzen dat het beoefenen der geschiedschrijving niet alleen nutteloos geweest is, maar echt afschuwelijk kwaad gedaan heeft. Ik geloof namelijk dat het geschiedenisonderwijs in de laatste honderd jaar ontzaglijk veel kwaad heeft gedaan — en dan spreek ik niet over de verveling, de kwelling die dit onderwijs veel kinderen heeft aangedaan, want daar staat weer het plezier van vele generaties scholieren tegenover die het leren van jaartallen en het luisteren naar historische vertellingen helemaal niet akelig vonden.

Ik bedoel iets anders. Als we terugdenken aan de ongelooflijk grote geestdrift, waarmee men in Engeland, Duitsland, Rusland het uitbreken van de eerste wereldoorlog heeft

begroet, dan geloof ik dat aan die geestdrift voor een belangrijk deel naast de pers, ook het geschiedenisonderwijs schuldig is geweest. De gedachte dat men zijn vaderland moet beminnen boven andere landen en dat men trots moet zijn op Rembrandt en Johan Cruyff is vooral door het geschiedenisonderwijs in miljoenen kleine hoofdjes gehamerd, hoewel het een onzinnige gedachte is. Wij hebben immers niets om hier trots op te zijn. Integendeel: het is Rembrandt die die schilderijen en het is Johan die die doelpunten gemaakt heeft. Wij, u en ik, het Nederlandse volk als u wilt, wij hebben die schilderijen en die doelpunten nu juist *niet* gemaakt.

Terwijl in het particuliere leven iemand die het belang van een ander boven zijn eigen belang stelt geprezen wordt, is dat bij collectiviteiten niet het geval. Als ik er voor zorg, dat een begeerde docent in Leiden terechtkomt in plaats van in Utrecht, waar men hem ook graag had willen hebben, dan word ik door mijn Leidse collega's geprezen. Had ik daarentegen gezegd: o, jullie willen hem in Utrecht graag hebben? Ga je gang zeg, ik zal jullie niet storen en hem niet met Leidse aanbiedingen benaderen! dan zou ik door mijn Leidse collega's voor een slecht Leienaar gehouden worden die waarachtig de belangen van de Utrechtse universiteit boven die van zijn eigen universiteit laat gaan. Voor het argument dat het er in groter verband toch eigenlijk niet toe doet of die man nu in Utrecht of Leiden, in Nederland of in Canada doceert is men in universitaire kringen geheel ongevoelig. Een staatsman die bij een belangrijk conflict tussen België en Nederland het andere land zou laten voorgaan wordt als een gek of een landverrader beschouwd. Geef je daarentegen als individu aan een ander voorrang, bijvoorbeeld in het verkeer, dan word je als een heer beschouwd.

Die stand van zaken is geloof ik mede het gevolg van het geschiedenisonderwijs, van de geschiedenisboekjes, waarin men het als vanzelfsprekend beschouwd niet alleen dat men het landsbelang boven het eigenbelang stelt — waar iets redelijks in zit — maar ook dat men het belang van het eigen land boven dat van een ander land moeten laten prevaleren.

Maar misschien, dames en heren, ben ik te pessimistisch en zit er toch in dat beoefenen van de geschiedenis behalve plezier en broodwinning voor velen, ook nog enig ander nut verborgen? Ik wil u niet teleurstellen en wil proberen om zulk een nut voor u te vinden.

Het zoeken naar het nut van enige menselijke activiteit is geloof ik zo oud als de wereld. Men heeft zelfs wel pogingen gedaan om een antwoord te krijgen op de vraag wat nu eigenlijk het nut van het hele menselijke leven is, ja van de hele wereld überhaupt. Op die vraag is voor zover mij bekend nog nooit een bevredigend antwoord binnengekomen, of, zo het al ooit gegeven is, dan heb ik de kranten en tijdschriften waar het in stond toevallig nooit onder ogen gehad en heb ik toevallig ook net de radio- en televisieuitzendingen waarin die vraag beantwoord werd gemist. Dat lijkt mij onwaarschijnlijk, want als dat zo was zouden vrienden en kennissen die dat antwoord wél vernomen hebben mij daar toch op opmerkzaam hebben gemaakt.

Misschien is het zoeken naar een antwoord op die grote vraag wel zinloos omdat iets alleen maar nuttig kan zijn voor iets anders, en het geheel moeilijk voor iets anders nuttig kan zijn, want dat andere bestaat niet of het zou deel uitmaken van dat geheel.

Er wordt tegenwoordig veel gesproken over het nut van de wetenschap in het algemeen. Studenten, docenten en vormingsleiders gebruiken voortdurend het woord 'relevant', en daar bedoelen zij geloof ik mee dat zij niet zomaar iets willen leren of doceren, maar alleen maar dingen die op duidelijk aantoonbare wijze het heil der mensheid bevorderen.

Deze neiging heeft de laatste jaren vooral in Nederland om zich heen gegrepen. Men ziet dat bijvoorbeeld aan de neiging bij verschillende universiteiten om bij voorkeur docenten te benoemen die marxist zijn. In de betreffende advertenties wordt dat zelfs in open of bedekte termen vermeld. Die neiging komt geloof ik niet voort uit het feit dat de opsteller van die advertenties zelf marxist zijn. Ik geloof niet dat als men de opstellers van die advertenties zou examineren er zelfs maar een primitieve kennis van de voornaamste stellingen van het marxisme te voorschijn zou komen. Het is meer iets instinctiefs: die mensen verzetten zich tegen de gedachte dat men 'zomaar' wetenschap zou kunnen bedrijven. Zij willen een doelgerichte wetenschapsbeoefening, en zij hebben gehoord of gelezen dat het marxisme zowel een vijand is van gratuite, vrije, burgerlijke, tot niets verplichtende l'art pour l'art-wetenschap alsook een voorstander van doelgerichte, aan voorschriften en politieke doelstellingen gebonden wetenschapsbeoefening.

Laat ons die neiging, die neiging dus naar een uitsluitend op maatschappelijk nut gerichte wetenschapsbeoefening eens wat nader bezien. Laat ons hem, ter gelegenheid van deze jaarvergadering, eens een beetje historisch bezien. Dan wil het mij voorkomen, dat deze neiging in Nederland vooral zo geweldig om zich heen heeft gegrepen onder invloed van de snelle, ik denk soms wel eens té snelle emancipatie van ons katholieke volksdeel. Vijftien, twintig jaar geleden geloofden vele katholieke geschiedenisleraren nog dat het luisteren naar de VARA iets zondigs was dat in extreme gevallen — als men zonder berouw stierf — met eeuwige verdoemenis gehonoreerd kon worden. Het bestuur van de VARA was voor deze brave mensen een sinister gremium, waar niets dan kwaads uit te voorschijn kon komen. Die uit Nijmegen afkomstige geschiedenisleraren zijn minder veranderd dan zij zelf soms wel denken: in wezen zijn ze nog steeds gelovig. In hun aandoenlijke, maar toch ook wel vrij primitieve gedachtenwereld heeft het VARA-bestuur plaats gemaakt voor het bestuur van Philips of de Shell.

Wat de wetenschap betreft is de parallel hier zelfs nog frappanter: toen mijn katholieke mede-intellectuelen nog gewoon voor pastoor studeerden meenden zij dat geslachtelijke gemeenschap alleen geoorloofd was als bij die gemeenschap gestreefd werd naar het verwekken van katholieke kinderen. Nu zij niet langer voor pastoor, maar voor agoog studeren geloven zij dat wetenschapsbeoefening alleen geoorloofd is als daarmee enig aantoonbaar maatschappelijk nut wordt bereikt of althans nagestreefd.

Zowel toen als nu word je, als je hen hoort of leest, getroffen door hun enorme bekrompenheid, door hun zeer beperkte en provinciale kijk op het leven, door het gemak waarmee zij de oogkleppen van toen voor de oogkleppen van nu hebben verwisseld — zonder het zelf te merken geloof ik.

En toch, dames en heren, ligt hier een interessant probleem. Wat is dan eigenlijk de zin van de wetenschap? Is het dan niet zo, dat het per slot van rekening gaat om enig nut? Moet de overheid van de belastingcenten van het Nederlandse volk allerlei wetenschap financieren die nergens goed voor is?

Laat ik proberen u uit te leggen, dames en heren, dat het allemaal niet zo eenvoudig is. Natuurlijk is het zo, dat verschillende wetenschappen in de loop der jaren enig praktisch nut hebben opgeleverd. Zonder de vooruitgang der medische wetenschap zou een aanzienlijk deel van de mensen hier in de zaal aan tbc lijden bijvoorbeeld, en zo'n dertig procent of meer van de hier aanwezigen zouden in hun eerste levensjaar gestorven zijn, wat in ieder geval hun ouders veel verdriet zou hebben berokkend. En zo kunnen er natuurlijk

wel meer voorbeelden gegeven worden. Maar daarbij moet u niet vergeten, dat er nogal wat nuttige dingen zijn gevonden door wetenschapsbeoefenaren die naar heel iets anders zochten. Het kan van groot voordeel en van groot nut zijn, als men helemaal niet op enig voordeel of nut uit is. Als de sociologen bijvoorbeeld niet langer gedreven zouden worden door de op zichzelf natuurlijk uiterst honorabele begeerte om de maatschappij die zij bestuderen te verbeteren, maar als zij die maatschappij zouden zien als een vreemd, curieus verschijnsel, even ver van hun bed als een black hole van het bed van een astronoom — wellicht dat zij dan op een goede dag iets heel interessants zouden ontdekken en zouden ophouden met ons over die maatschappij dingen te vertellen die wij zonder hen ook wel wisten.

Er zijn bovendien een aantal respectabele wetenschappen waarvan het nut incidenteel en soms zelfs totaal afwezig is. Ook zonder de moderne astronomie — die jaarlijks miljoenen verslindt — zouden de schepen op zee hun weg wel vinden. Amerika was vijftig jaar geleden het hoogst ontwikkelde land ter wereld wat industrie en techniek betreft — zonder dat men daar ooit veel aan theoretische natuurkunde had gedaan. Of laat ons een alfavak nemen, de linguïstiek. Als we de taalkunde van de laatste honderd, honderdvijftig jaar wegdenken, als die niet zou bestaan, dan zouden onze leerboekjes en onze woordenboeken wat slechter zijn dan ze nu zijn, maar heel erg zou dat niet wezen. Uit een Russische grammatica van 1820 kun je bijna even gauw Russisch leren lezen als uit een grammatica van 1970. Of neem mijn eigen vak, de literatuurwetenschap. Zelfs al zou dat ooit een echte wetenschap worden, en al zouden we er op den duur in slagen — wat ik niet voor mogelijk houd — om te vinden wat het is dat die eigenaardige literaire ontroering bij de lezer te weeg brengt, wat nu eigenlijk het verschil is tussen een goede en een vervelende alinea proza, tussen een subliem en een middelmatig gedicht, zelfs als we daar achter zouden komen, wat zou dat voor nut hebben? Ik kan me dat nut zelfs helemaal niet voorstellen. En toch zijn er nogal wat mensen die voortdurend met dat vak, en met dat probleem, bezig zijn. Ik ben er zelf een van. En ik word daarbij helemaal niet gedreven door enige gedachte aan nut. Ik word gedreven door nieuwsgierigheid.

Nieuwsgierigheid. Je zou kunnen zeggen dat de campagne voor een maatschappelijk nuttige, relevante wetenschapsbeoefening een campagne is tegen de nieuwsgierigheid, een campagne gevoerd door mensen die, om een hard maar rechtvaardig woord van de Russische schrijver Boris Pasternak te citeren, zich niet voor de werkelijkheid interesseren.

Je zou de wetenschap kunnen definiëren als een voortdurend vergelijken van beweringen met feiten. De wetenschap doet eigenlijk niets anders dan steeds maar weer kijken of een bepaalde uitspraak over de feiten nu juist is of niet. In de natuurwetenschap vergelijkt men beweringen met metingen, proeven, waarnemingen. In de geschiedenis vergelijkt men beweringen over laat ons zeggen de tachtigjarige oorlog met de teksten die ons uit die oorlog overgebleven zijn. En de mensen die dat doen, die op allerlei gebied beweringen en feiten met elkaar vergelijken, en telkens weer kijken of die beweringen met de feiten kloppen — daarbij uiteraard steeds speurend naar feiten die een bewering omver kunnen gooien — die mensen moeten de ellebogen vrij hebben. Zodra men ze gaat voorschrijven wat ze wel en wat ze niet moeten onderzoeken — en de analfabeten die het woord 'relevant' in de mond nemen doen dat eigenlijk — of zodra men van een onderzoek een bepaald antwoord verwacht (bijvoorbeeld dat zwarte kinderen even intelligent zijn als blanke, of dat er in China geen milieuvervuiling is) wanneer zulk een antwoord al van te voren wordt aangekondigd, dan is het mis.

Men kan, als u mij wilt toestaan een bijbelwoord te citeren, niet tegelijk Gode en de Mammon dienen. Men kan niet tegelijk zoeken naar hoe iets eigenlijk in elkaar zit én zoeken naar iets dat door de maatschappij waarin men leeft als nuttig wordt gezien. De waarheid die men zoekt kan wel ontzettend schadelijk zijn. De wetenschap heeft met nut of schade niets te maken. In zekere zin is het wetenschappelijk bedrijf een a-sociale en als men wil anti-sociale bezigheid. En juist in dat antisociale aspect van de wetenschap ligt geloof ik haar eventueel sociaal nut. Daarin, geloof ik, ligt ook het nut van de beoefening van de geschiedwetenschap. Onder de mythen waaronder wij bedolven worden zijn er een vrij groot aantal die betrekking hebben op het verleden. En de geschiedwetenschap houdt zich onder meer bezig met het vergelijken van de mythen over een stukje geschiedenis met de ons over dit stukje geschiedenis bekende feiten. Dat is althans de bedoeling. Het gaat natuurlijk vaak mis. Menig historicus is zelf een gelover aan mythen of een maker ervan. Maar er is toch altijd wel ergens een historicus aan het prutsen en scharrelen en onderzoeken, en van tijd tot tijd wordt er zo'n mythe doorgeprikt, en dat kan geloof ik voor de samenleving alleen maar heilzaam zijn, hoe ongelukkig en teleurgesteld grote groepen in die samenleving ook zijn als hun weer een illusie wordt ontnomen.

Ik heb aan het begin van mijn betoog gewezen op het hopeloze van dit werk, en voorbeelden gegeven van gebrek aan enig positief te waarderen sociaal effect van de geschiedwetenschap. Maar ik wil toch eindigen met een optimistisch uitspraak, al zal die uitspraak sommigen uwer misschien niet optimistisch genoeg zijn. En die optimistische uitspraak is deze: het had zoveel erger kunnen zijn.

Op het ogenblik is er geloof ik maar één hoogleraar in Nederland die beweert dat er in China iets heel moois gebeurt waar wij in menig opzicht een voorbeeld aan kunnen nemen, en die zegt dat Stalin een humanist was die geen miljoenen, maar hoogstens een paar honderdduizend onschuldige mensen heeft later laten vermoorden, en dat was dan nog voor een goed doel en ook daar kunnen wij een voorbeeld aan nemen — dat laatste zegt hij niet. Eén hoogleraar is er die dat zegt in ons land. Maar het hadden er ook honderd of duizend kunnen zijn. En dan waren we nog niet jarig geweest. Dat dat niet zo is, danken wij onder meer aan het vak waarvan gij allen de beoefenaren zijt.

1) Om redenen van piëteit heb ik de naam veranderd — v.h.R.

In de serie "Cahiers voor het Christelijk Onderwijs" is weer een publikatie van Gilhuis verschenen. 1) Hoewel hij het aan de orde stellen van de schoolstrijd een hachelijke onderneming noemt, vindt hij dat toch noodzakelijk en wel om twee redenen. De eerste is, dat er steeds meer samenwerkingsscholen worden gesticht. Tegen deze scholen, waarin de auteur de gemengde school voor de hele natie meent te herkennen, heeft hij al eerder positie gekozen. 2) Met dit boek hoopt hij een bijdrage te leveren aan een voortgaande bezinning op het eigen karakter van de school met de Bijbel. De tweede reden is, dat er meningen over de schoolstrijd worden gelanceerd, die volgens hem onjuist zijn en die hij wil corrigeren. Om zijn doel te bereiken wil hij de lezer confronteren met mensen die in de vorige eeuw gestreden en geleden hebben voor een school met de bijbel. Hij heeft deze mensen geportretteerd als op een memorie- of gedachtenistafel. Hij heeft geen handboek voor de geschiedenis van de schoolstrijd (een soort tweede Langedijk) willen schrijven. Wel heeft hij geprobeerd de lezer zo dicht mogelijk bij het historische gebeuren te betrekken. Hij heeft dit gedaan door de opname van uitvoerig bronnenmateriaal, waardoor zijn publikatie te gebruiken is als bronnenboek bij de geschiedenis van de schoolstrijd.

Helaas heeft de auteur zelf onvoldoende gebruik gemaakt van bronnen. Ik doel op het bronnenmateriaal van Mr. J.J.L. van der Bruggen uit Nijmegen. De auteur heeft zijn visie op Van der Bruggen hoofdzakelijk gebaseerd op geschriften van Groen van Prinsterer, die de antecedenten van Van der Bruggen niet naar diens, maar naar zijn eigen beginselen heeft geïnterpreteerd en op de opvatting van zijn leermeester Goslinga, die een oordeel over Van der Bruggen heeft geveld zonder diens geschriften uit een groter tijdsbestek dan ongeveer vijf jaren (1853 tot 1857) te hebben bestudeerd en zonder meer bronnen te hebben geraadpleegd dan kamerverslagen, de briefwisseling tussen Groen en Van der Bruggen en de bloemlezing uit de werken van Van der Bruggen samengesteld door Beets en Raabe. 3) De auteur heeft wel gebruik gemaakt van het "Nijmeegsch Schoolblad" en een brief van Van der Bruggen aan Heldring, maar zijn visie op Van der Bruggen is niet gewijzigd. Zijn memorietafel geeft daardoor een onjuist beeld van deze Van der Bruggen.

De auteur begrijpt, maar keurt niet goed, dat Van der Bruggen ervan beschuldigd is vroeger beleden beginselen te hebben verloochend en hij vraagt zich af (nog steeds – B –) of Groen en anderen helemaal ongelijk hadden toen ze Van der Bruggen ervan beschuldigden, dat deze zich al te gemakkelijk had losgemaakt van zijn antecedenten. (118-119). Door te erkennen dat Groen in 1857 van Van der Bruggen, op grond van diens verleden, iets anders had mogen verwachten, blijft Gilhuis volhouden, dat Van der Bruggen inconsequent is geweest. (113 en 115). Wel geeft hij toe, dat Groen "niet altijd even billijk is geweest" tegenover Van der Bruggen en keurt hij het af, dat Van der Bruggen door velen bij het bijzonder onderwijs is gemeden (119).

De standpunten van Groen zijn duidelijk weergegeven: eerst voor protestants-christelijk openbaar onderwijs, dan voor een splitsing van de openbare school naar gezindheden (de zogenaamde facultatieve splitsing) en na 1857 voor het bijzonder onderwijs (dat Groen

een onmisbaar surrogaat vond), terwijl hij in zijn hart de openbare school het liefst christelijk had gezien.

Terecht wijst Gilhuis erop, dat Van der Brugghen bezwaren had tegen de staatsschool als zodanig, omdat hij er vanuit ging, dat de staat zich niet met de opvoeding moest bemoeien, dat hij ook gekant was tegen de christelijke staatsschool (107) en dat hij altijd een tegenstander is geweest van de facultatieve splitsing van de openbare school. (106). Eveneens juist is de opmerking, dat Van der Brugghen altijd de vrije, bijzondere school (de school van de ouders) als zijn ideaal heeft gezien. (107 en 119).

Maar wanneer de auteur, naar aanleiding van de totstandkoming van de onderwijswet van 1857 en het daaruit voortvloeiende conflict Groen van Prinsterer — Van der Brugghen, schrijft dat Van der Brugghen altijd een fel tegenstander is geweest van de gemengde school — wat hij in 1856 nog onderstreept zou hebben door zich aan te sluiten bij het door ds. Stoop opgestelde Nijmeegse adres, waarin volgens Gilhuis tegen deze gemengde school gepetitioneerd werd — en ondanks deze stellingname deze school in zijn wetsontwerp handhaafde (107-113), dan moet ik met hem van mening verschillen.

Evenmin kan ik de opvatting van Gilhuis delen, dat Van der Brugghen altijd gestreden heeft tegen de formulering "maatschappelijke en christelijke deugden" uit de onderwijswet van 1806 en dat hij, eveneens ondanks dit verzet, deze termen (zij het in omgekeerde volgorde) in zijn wetsontwerp handhaafde en daardoor het christelijke gehalte van de openbare school niet versterkte. (109). De auteur erkent wel, dat Van der Brugghen deze termen anders interpreteerde, maar door deze interpretatie als een "radikale uitholling" (118) te beschouwen en op één lijn te plaatsen met het begrip "dogmaloos Christendom" (145) geeft hij aan de bedoelingen van Van der Brugghen niet begrepen te hebben.

Volgens de auteur had men van Van der Brugghen mogen verwachten, dat hij de neutrale staatsschool zou brengen en de weg zou openen voor gesubsidieerd bijzonder onderwijs. Men kreeg het een noch het ander. "Aan de neutrale staatsschool verbond hij het woord christelijk en zijn subsidievoorstel voor de bijzondere school liet hij om hals brengen. . . ." (115).

Bij de lezer wordt hierdoor de indruk gewekt, dat Van der Brugghen zijn antecedenten heeft verloochend en dus inconsequent is geweest.

Binnen het bestek van dit artikel is het mogelijk noch wenselijk uitvoerig in te gaan op het denken en doen van Van der Brugghen. Wel wil ik proberen, aan de hand van de opvattingen van Van der Brugghen ten aanzien van de gemengde school en de formulering "maatschappelijke en christelijke deugden", aan te tonen, dat hij zijn antecedenten juist *niet* heeft verloochend en dus consequent is gebleven.

Van der Brugghen en de gemengde school.

Het uitgangspunt van de onderwijswet van 1806 was het beginsel van de gemengde school, de openbare school voor allen. Hoewel Van der Brugghen zijn leven lang met deze wet overhoop heeft gelegen, was hij geen tegenstander van het beginsel van de gemengde school. Wel heeft hij het *verplichte karakter* van deze gemengdheid bestreden. Fel heeft hij de monopoliepositie van dat openbaar onderwijs aangevallen. Behalve op een groot

aantal artikelen in het "Nijmeegsch Schoolblad voor het Christelijk Onderwijs" kan ik op zijn brochure van 1848 4) wijzen. Hij vond het een vorm van gewetensdwang als iedereen naar de openbare school zou *moeten*. Zijn uitgangspunt was, dat een ieder de vrijheid moest hebben tot het oprichten van bijzondere scholen.

Hij bleef daarom consequent, toen hij in zijn wet van 1857 de gemengde school handhaafde en het verplichte karakter ervan beëindigde door naast de openbare school de mogelijkheid te bieden tot het oprichten van bijzondere scholen. Ouders, die hun kind niet naar een openbare school wensten te sturen, verkregen daardoor de vrijheid scholen te stichten naar hun overtuiging.

De petitie van Stoop in 1856, waar Van der Bruggen zich bij aangesloten had, was gericht tegen de inhoud van artikel 21 van het tweede wetsontwerp-Van Reenen van 30 december 1855, waarin een absoluut neutrale, openbare school werd voorgesteld. De ondertekenaars, ingezetenen van Nijmegen, protesteerden niet tegen de gemengde school, maar tegen het voorgestelde verplicht onchristelijke karakter van deze school. Ze verzochten de leden van de Tweede Kamer te doen wat mogelijk was "opdat hetgeen van eene Christelijke opvoeding niet (kon) worden gescheiden, niet uit de nationale volksschool *wettelijk* (werd) gebannen." 5) (cursivering van mij — B —).

Van der Bruggen en de "christelijke deugden".

In het reglement behorende bij de onderwijswet van 1806 had de wetgever het karakter en de doelstelling van het openbaar onderwijs omschreven. Kinderen moesten worden opgeleid tot alle maatschappelijke en christelijke deugden.

Van der Bruggen heeft deze formulering nooit bestreden. Zijn verzet gold *de interpretatie* van deze christelijke deugden. Onder deze term werd namelijk verstaan godsdienst (niet leerstellig) onderwijs. Dit godsdienstonderwijs, dat een algemeen of dogmaloos christendom inhield, werd door de overheid voor de gemengde openbare school voorgeschreven. Lam noemt dit algemene christendom "een gemeenschappelijke moraal". 6) Van der Bruggen bestreed deze "staatschoolgodsdienst", welke hij "uitsluitend" en "monopolizerend" noemde. 7) "Het is *onregt*", schreef hij, "wanneer eene partij wil dat alléén voor *hare* godsdienstige zienswijze op de school plaats zal zijn: al ware het ook eene uitgemaakte zaak, dat *hare* zienswijze de ware is. Overtuigingen laten zich door wetten niet voorschrijven en er is geen erger dwingelandij dan die over de geesten wil heerschen." 8)

In een van zijn artikelen in zijn schoolblad heeft Van der Bruggen zijn interpretatie van de formulering "christelijke deugden" scherp onderscheiden van die van de voorstanders van een algemeen christendom op de openbare school en van hen, die de openbare school wilden splitsen naar gezindheden. 9) Volgens hem waren zedelijkheid, braafheid, eerlijkheid en deugd geen christelijke maar algemene deugden. Deze deugden onderbrengen bij het christendom noemde Van der Bruggen misleiding, bedrog, "ellendig woordenspel". Opleiden tot christelijke deugden mocht alleen betekenen de mens brengen tot Christus, het Evangelie, de christelijke leer. Omdat de openbare school open moest staan voor iedereen, mocht deze leer of welke godsdienstige overtuiging ook daar niet onderwezen worden. Dit zou in strijd zijn met de grondwettelijk vastgelegde gewetensvrijheid en

vrijheid van godsdienst. Het enige, wat volgens hem van de openbare school geëist mocht worden was, dat niemand in zijn gevoelens mocht worden gekwetst.

Hij ging ervan uit, dat noch de staat noch de staatsschool de bevoegdheid had godsdienst-onderwijs te geven. Dit behoorde tot de competentie van het gezin of de kerk. Hij vond, dat datgene van het christelijk leerbegrip, dat elders, in het gezin of door de kerk, bij de kinderen was aangebracht, op school niet aangetast mocht worden. Hij zag het christendom als een zaak van het geweten. Het onderwijs moest dienstbaar worden gemaakt aan gewetensvrijheid. De overheid mocht dus noch een bepaalde godsdienst voorschrijven noch verbieden. 10)

Op grond van deze stellingname kon Van der Bruggen niet meegaan met Groen van Prinsterer in diens strijd voor de christelijke staatsschool of voor de splitsing van de staatsschool naar gezindheden. Evenmin kon hij zich scharen bij de voorstanders van een absoluut neutrale openbare school. Zij wilden namelijk, dat de wetgever godsdienst-onderwijs op de openbare school zou verbieden en deze school godsdienstloos zou maken. Toch is het wel mogelijk citaten van Van der Bruggen te vinden en daarmee aan te tonen, dat hij voor neutraal openbaar onderwijs was. 11) Belangrijker echter is na te gaan welke interpretatie hij aan dat begrip gaf. Hij bedoelde er niet mee, dat de openbare school godsdienstloos behoorde te zijn. In plaats van géén godsdienst wilde hij neutraliteit ten opzichte van de godsdienst. Dit betekende, dat op de school alle godsdiensten gelijkelijk moesten worden gerespecteerd. De overheid die noch een bepaalde godsdienst mocht gebieden noch verbieden, mocht alléén verbieden "... dat aan éénige godsdienstige rigting op de openbare school ergernis (werd) gegeven." 12) In zijn gedachten-gang mocht een onderwijzer op de openbare school wel voor zijn overtuiging uitkomen, mits hij daarbij niets tekort zou doen aan de eerbied, die hij verschuldigd was aan de overtuiging van anderen. Hij mocht dus geen propaganda maken voor zijn overtuiging. Het is dan ook vanzelfsprekend dat de overheid zich daar niet mee kon bemoeien en niet mocht voorschrijven hoe ver deze onderwijzer in de toepassing van het christelijk beginsel (d.i. de christelijke leer) op de gemengde school zou mogen gaan.

Tegen deze achtergrond gezien is het niet zo verwonderlijk, dat Van der Bruggen in de wet van 1857 de formulering "christelijke en maatschappelijke deugden" weer heeft opgenomen. Verstandig was het niet, omdat de door hem bestreden interpretatie ervan te zeer ingeburgerd bleek te zijn. Hij is er dan ook niet in geslaagd zijn interpretatie van deze termen duidelijk te maken, hoewel hij in zijn rede van 10 juli 1857 de Kamer nogmaals uiteen heeft gezet wat hij onder christelijke deugden verstond en hoe hij de relatie tussen het christendom en de openbare school zag. Had men artikel 23 van deze wet goed gelezen, dan had men daaruit op kunnen maken, dat Van der Bruggen de openbare school een andere doelstelling gaf dan de wet van 1806. In de wet van 1857 werd niet, zoals in 1806, gesproken over opleiding tot, maar over het *dienstbaar maken* van het onderwijs *aan* de opleiding tot christelijke deugden. Denken we aan zijn interpretatie van christelijke deugden: het Evangelie, dat een zaak is van het geweten, dan zien we dat Van der Bruggen trouw is gebleven aan zijn standpunt: onderwijs dienstbaar maken aan gewetensvrijheid. Dat bedoelde hij ook, toen hij in 1861 schreef: "zij (d.i. dat openbaar onderwijs — B —) kan alleen zijn de praktische waardeering, eerbiediging, bewaring, heilighouding van bloesems of vruchten aan planten gegroeid, die elders, door de zorg der ouderlijke liefde, door de zorg van de Kerk, zijn gezaaid, gekweekt en opgevoed." 13) Als

Gilhuis dit "radikale uitholling" noemt en schrijft, dat Van der Bruggen "slechts" deze praktische waardering, enzovoort, op de openbare school wilde (118), dan geeft hij daarmee aan de voorkeur te geven aan godsdienstige vorming op de school zelf en Van der Bruggen te benaderen niet naar diens, maar naar zijn eigen standpunt.

In het onderwijs dat Van der Bruggen wilde zou alles aankomen op de onderwijzer. Deze zou het karakter van de school kunnen bepalen, de school een bepaalde kleur kunnen geven, vooral in die gebieden, waar door een homogene bevolking de school de kleur van de omgeving aan zou kunnen nemen. Hoewel hij dit niet expliciet in zijn rede had uitgesproken, had hij gehoopt, dat "het beginsel van onzijdigheid ten opzichte der godsdienstige opvoeding op de staats-school, met wat minder strenge consequentie had kunnen worden toegepast: dat men uitdrukkelijk uitzonderingen had kunnen toelaten dáár, waar voor krenking der gewetensvrijheid geen gevaar te duchten was." 14) Hij had dit ook niet uitvoerig in zijn rede aan de orde kunnen stellen, omdat hij op het standpunt stond, dat de overheid noch een bepaalde godsdienst mocht gebieden noch verbieden. In 1856 had hij eveneens duidelijk gesteld, dat de overheid niet mocht bepalen, hoe ver men ging in de toepassing van het christelijk beginsel op de openbare gemengde school. 15) Deze relatieve neutraliteit van de openbare school die, volgens Van der Bruggen, niet als regel door middel van een wet, wat hij ook niet wenste, kon worden gegeven, moest naar zijn opvatting ontstaan en wel dáár, "waar zij. . . een behoefte was geworden." 16) Was er een school, waar een bepaalde richting (eenzelfde godsdienstige belijdenis) de enige zou zijn, dan zou het de onderwijzer niet moeilijk vallen deze richting op de school te eerbiedigen. 17) Van der Bruggen wilde dus, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, een openbare school met "een meer of minder geprononceerd Christelijk karakter". 18)

Met Weststrate 19) dacht Goslinga 20), dat Van der Bruggen, vooral onder invloed van Groen, gedurende de periode 1853 tot 1857 enigszins tot de gedachte van relatieve neutraliteit was overgegaan. 21) Zij verstonden echter onder relatieve neutraliteit wat anders dan Van der Bruggen. Voor hen was deze neutraliteit een stap doen in de richting van de splitsing van de openbare school naar gezindheden. Goslinga heeft noch Van der Bruggen noch diens rede begrepen. 22) Hij heeft daarin gelezen dat Van der Bruggen op 10 juli gedwongen was "de relatieve neutraliteit met ronde woorden te veroordelen", waardoor deze "volgens de uitdrukking van Groen, met de tuchtroede der logica naar het spoor van zijn eigen beginselen (was) teruggedreven." 23)

Van der Bruggen had echter een dergelijke relatieve neutraliteit *nooit* voorgestaan, ook nooit voor *kunnen* staan, omdat hij ervan overtuigd was, dat de staat geen godsdienstonderwijs op de school mocht voorschrijven. Het is daarom onjuist, wanneer Gilhuis schrijft, dat het Thorbecke en de zijnen niet moeilijk viel "Van der Bruggen nu "met de tuchtroede der logica" met beslistheid te doen afzien van alle poging om op de school ook nog maar enig (positief) godsdienstonderwijs toe te laten", toen Van der Bruggen verklaard had, dat de staat zich niet met het christendom mocht bemoeien. (118).

De minister wilde helemaal geen godsdienstonderwijs op de openbare school voorschrijven. De interpretatie van relatieve neutraliteit van Groen, later overgenomen door Weststrate en Goslinga heeft Van der Bruggen op 10 juli inderdaad veroordeeld, maar omdat het zijn overtuiging niet was en nooit was geweest, kon hij ook niet "naar het spoor van zijn eigen beginselen . . . teruggedreven" worden. 24)

Terecht ziet Gilhuis het conflict Groen-Beets in 1869 als een "nasleep" (119) van het conflict Groen-Van der Bruggen. Beets was, zoals Gilhuis eveneens terecht opmerkt, in 1857 homogeen geweest met Van der Bruggen. (120). Beets had Van der Bruggen wél begrepen, toen deze als minister het woord "christelijk" in de wet opnam. Zijn reactie was dan ook fel, toen Groen de vergadering van de vereniging voor C.N.S. vroeg zich uit te spreken voor schrapping van het woord "christelijk" in de wet van 1857. Niet, zoals Gilhuis veronderstelt, omdat Beets vasthield aan de idee van de christelijke staatsschool (122), maar omdat hij vreesde, dat als het woord "christelijk" uit de wet verdween, de openbare school verder zou déchristianiseren; omdat hij, evenals Van der Bruggen, streed voor gewetensvrijheid en omdat ook hij er vanuit ging, dat op de school alles afhing van de onderwijzer. Een christen-onderwijzer zou een openbare school in een bepaalde omgeving kleur kunnen geven. 25)

Van der Bruggen en zijn antecedenten.

Wie de inhoud van Van der Bruggen, onder andere ten aanzien van het onderwijs, wil begrijpen, dient zijn theologie, zijn ethische theologie, te kennen. Wie hem benadert vanuit zijn theologisch denken en vanuit zijn antecedenten moet wel tot de conclusie komen, dat men in 1857 geen andere onderwijswet van hem had mogen verwachten en dat hij zijn leven lang trouw gebleven is aan zijn beginselen. Dat Van der Bruggen zijn antecedenten niet verloochend heeft en consequent is gebleven in zijn handelen, wordt aangetoond door Kalsbeek, die Van der Bruggen zelf aan het woord heeft gelaten over christendom en staatkunde en daaruit de conclusie heeft getrokken, dat "de wet van '57 uit Van der Bruggen's eigen beginselen kan worden afgeleid." 26); door Van Egmond, die heeft gesteld, dat de titel van zijn boek "Consequent Christendom" gezien mocht worden als een protest tegen hen, die Van der Bruggen inconsequent hebben gevonden 27) en door Lam, die datgene, wat Van der Bruggen in 1857 te berde heeft gebracht "consequent Van-der-Bruggiaans!" heeft genoemd. 28)

Met deze kanttekeningen hoop ik, staande voor de memorietafel van het christelijk onderwijs, het door Gilhuis geschetste beeld van Van der Bruggen voldoende gecorrigeerd te hebben.

De schrijver van dit artikel is docent geschiedenis aan de school waarvan Van der Bruggen de stichter was: de Christelijke Pedagogische Akademie "De Klokkenberg" te Nijmegen.

Noten.

1. T.M. Gilhuis, Memorietafel van het Christelijk Onderwijs. De geschiedenis van de Schoolstrijd, Kampen 1974. (Cahiers voor het Christelijk Onderwijs, nr. 13)
2. T.M. Gilhuis, De gezamenlijke school — vóór of tégen?, Kampen 1972. (Cahiers voor het Christelijk Onderwijs, nr. 3)
3. J. Brouwer, DE KLOKKENBERG, school der ware vrijheid. Het besluit van 1891, z.p. (1974). (Niet gepubliceerde studie) blz. 121. Archief Klokkenberg.
4. J.J.L. van der Bruggen, Advies over de bij het ontwerp van grondwetsherziening voorgestelde vrijheid van onderwijs, Nijmegen 1848.
5. Aangehaald bij P. Smit, Minister Van der Bruggen, Nijmegen 1913, blz. 114.
6. Anton B. Lam, Openbaar of bijzonder onderwijs? De visie van mr. J.J.L. van der Bruggen op het schoolvraagstuk in Nederland, 's-Hertogenbosch (1969). (Pedagogische Cahiers, Cahier 4) blz. 16.

7. Van der Bruggen, Advies, a.w., blz. 27.
8. Idem, blz. 28.
9. Nijmeegsch Schoolblad voor het Christelijk Onderwijs (N S) 6 (1849)33 – 36.
10. Idem, blz. 33.
11. Bijv.: N S 1 (1844) 43 en N S 6 (1849)a.w.,t.a.p.
12. N S 6 a.w.,t.a.p.
13. Aangehaald bij Smit, a.w., blz. 241 – 242.
14. J.J.L. van der Bruggen, Open brief aan de Bestuurders en Leden der Hervormde Kerk in Nederland, Utrecht 1860, blz. 6.
15. J.J.L. van der Bruggen, Hoofdlijnen eener te ontwerpen wet op het lager onderwijs. 1856, in: Groen van Prinsterer, schriftelijke nalatenschap, uitgegeven door C. Gerretson en A. Goslinga, 's-Gravenhage 1949. (RGP, deel 90). blz. 938 – 940.
16. Brief van 13 oktober 1854 van Van der Bruggen aan Groen van Prinsterer, in: Groen van Prinsterer, Hoe de onderwijswet van 1857 tot stand kwam, Historische Bijdrage, Amsterdam 1876, blz. 6 - 8.
Brief van 3 mei 1853 van Van der Bruggen aan Van Reenen, in: RGP, a.w., blz. 935 - 938.
17. Van der Bruggen, Advies,a.w., blz. 17; Brief van 12 juli 1858 van Van der Bruggen aan D. Chantepie de la Saussaya, in: RGP, a.w. blz. 961-967.
18. Van der Bruggen, Hoofdlijnen, a.w.,t.a.p.
19. H.A. Weststrate, Van der Bruggen op onderwijsgebied, in: Stemmen des Tijds 2 (1913) 963-988 en 1075-1093.
20. A. Goslinga, Het conflict Groen-Van der Bruggen, in: Lustrumbundel uitgegeven vanwege Het Genootschap van Christelijke Historici in Nederland, Christendom en Historie, Amsterdam MCMXXV, blz. 265-374. Idem, Het conflict Groen-Van der Bruggen opnieuw bezien, in: Extra nummer Ad Fontes 4 (1957) 285 - 315.
21. Brouwer, a.w., blz. 119.
22. Idem, t.a.p.
23. Goslinga, Lustrumbundel, a.w., blz. 321-322.
24. Brouwer, a.w., blz. 120.
25. Idem, blz. 19 - 20.
26. L. Kalsbeek, Van der Bruggen zelf aan het woord over Christendom en Staatskunde, in: Ad Fontes 4 (1957) blz. 283.
27. Van Egmond, a.w., blz. 14.
28. Lam, a.w., blz. 103.

"Ik beroep mij op de nakomelingschap"

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik die de redactie mij biedt om even in te gaan op de recensie van Drs. Brouwer over mijn "Memorietafel".

Nu de redactie dit wel zeer ongewone gebaar maakt — een auteur gelegenheid geven op een recensie over zijn werk te reageren — hoop ik van deze zo hoffelijk geboden gelegenheid geen misbruik te maken door een al te uitvoerig tegenbetoog te houden. Nog minder is het mijn bedoeling met deze regels een discussie te openen waarvan het einde nog wel eens lang zou kunnen uitblijven! Het blijft toch uiterst merkwaardig dat ook na meer dan een eeuw de discussie over het konflikt Groen-Van der Bruggen nog niet haar einde heeft gevonden. Toen beiden, en Van der Bruggen en Groen op die gedenkwaardige 10e juli 1857 in de Kamer zich beriepen op de nakomelingschap, zullen zij wel niet vermoed hebben dat meer dan honderd jaar na het konflikt de discussie over de hier liggende problematiek nog steeds zou voortduren.

Een enkel voorbeeld:

Brouwer zegt in bovenstaand artikel van mijn visie op de zaak Van der Bruggen: Gilhuis heeft de bedoelingen van Van der Bruggen niet begrepen.

Onstenk, een kerkhistorikus niet onbekend met het Nederlandse Protestantisme in de 19e eeuw — hij promoveerde onlangs op Van Koetsveld — schreef na lezing van de "Memorietafel" over mijn kijk op Van der Bruggen: "Dankbaar mogen we Gilhuis zeker niet het laatst zijn voor de heldere, eerlijke en waardige wijze waarop hij de kontroverse tussen Groen van Prinsterer en Van der Bruggen beschrijft. Niet eerder heb ik deze knoop op zo'n duidelijke en onpartijdige manier ontward gezien". (Onze Vacatures, 5 febr. 1975, blz. 2) Tableau!

Waarmee ik maar zeggen wil dat geen van beide partijen hier te hoog van de toren moet blazen als zulke als boven gesignaleerde tegenstrijdige meningen over het konflikt nog steeds opgeld doen.

Ik meen daarom dat Brouwer hier te hoog te paard zit. Wat me 't meest dwars zit is niet zijn kritiek op mijn visie, maar zijn boude bewering, zonder enige nuancering geuit, over mijn leermeester Goslinga: "Goslinga heeft noch Van der Bruggen noch diens rede begrepen".

Goslinga nota bene, die als erudiet historicus z'n gehele leven aan de studie van de 19e eeuw heeft gewijd. Reeds bij zijn promotie in 1915 waren er twee stellingen die op het genoemde konflikt betrekking hadden. In 1925 was hij de eerste die er in de Protestants Christelijke Kring er een uitvoerige studie aan wijdde om er bij de herdenking van Van der Bruggen's wet in 1957 opnieuw op in te gaan. En die zelf schreef: "Het is nu, onder de worsteling met de buitengewoon gekompliceerde stof, mijn voortdurend streven geweest het juiste midden te zoeken tussen die twee uitersten en zowel Van der Bruggen als Groen recht te laten wedervaren". . . . Ik van mijn kant heb me losgemaakt van de traditionele opvatting, die onder de antirevolutionairen gangbaar was. Ik heb niet geschroomd het stelsel van Groen af te keuren en mijn geestverwanten erop gewezen, welk een groote verplichtingen zij aan Van der Bruggen hebben, hoeveel hij voor zijn ministerschap voor de zaak van het Christelijk onderwijs heeft gedaan". 2) Om in het licht hiervan Goslinga in enkele regels af te maken, lijkt mij beneden de maat. In de dissertatie

van Van Egmond: "Consequent christendom", geheel éénsgeestes met Van der Bruggen, treft men een veel milder oordeel over Goslinga's visie aan en zal men tevergeefs naar zulk een vernietigend oordeel over deze bekwame historicus zoeken.

Daarom — gelet op het gehele oeuvre van Goslinga — wie denkt hier niet aan de volumineuze delen waarin hij met Gerretson Groens briefwisseling uitgaf — zou meer respect voor deze geleerde ook in het onderhavige geval de kritikus tot een bescheidener oordeel hebben moeten nopen.

Nooit inkonsekwent?

In zijn artikel wil Brouwer handhaven dat Van der Bruggen in geheel zijn doen en laten tot aan de totstandkoming van zijn wet konsekwent is gebleven. Deze stelling lijkt mij toch, in zijn ongenueanceerdheid geformuleerd, aanvechtbaar. Brouwer — om maar bij een m.i. belangrijk punt te beginnen — bestrijdt mijn mening dat Van der Bruggen door het laten vallen van het artikel uit zijn wetsvoorstel waarin hij de bijzondere scholen subsidie in 't vooruitzicht stelde, in ieder geval *hier* inkonsekwent is geweest.

Elke argumentatie voor zijn visie laat hij echter achterwege. Nergens in zijn artikel komt hij op dit punt terug.

Juist echter nu Van der Bruggen — terecht — de vrije school zag als het enige kanaal waarin zich in de toekomst het christelijk onderwijs zou kunnen bewegen — had hij m.i. op dit kardinale punt moeten standhouden om die school metterdaad ook mogelijk te maken.

Zelfs Van Egmond, die in zijn dissertatie Van der Bruggen schildert als de *konsekwente* christen, laat hier zelfs het woord inkonsekwentie vallen. Hij is zelfs met Groen van mening dat Van der Bruggen na verwerping van dit artikel door de Kamer had moeten aftreden:

"Als Groen had mogen schermen met de antecedenten van Van der Bruggen, dan was het op dit punt geweest. Het zich zo spoedig, na een uiterst zwakke verdediging, neerleggen bij de wens van de Kamer is een *inconsequentie* (kursivering van ondertekende) bij Van der Bruggen, die dan wel mag zijn ingegeven door de overweging dat de regeling van het onderwijs opnieuw ad kalendas graecas zou zijn verschoven, maar die daardoor toch niet volkomen gerechtvaardigd is. In elk geval was Van der Bruggen aan zijn standpunt verplicht geweest aan deze zaak in de Kamer meer gewicht te hechten dan hij heeft gedaan" 3)

"Zolang de nieuwe weg niet duidelijker beschreven wordt."

Een ander punt.

Brouwer betoogt dat Van der Bruggen geen tegenstander is geweest van de gemengde school — welk alternatief bleef er anders over na afwijzing van Groen's fakultatieve splitsing? — maar van haar *verplicht* karakter.

In dit verband wijst hij ook op de petitie, van ds. Stoop uit Nijmegen waarbij Van der Bruggen zich aansloot. Deze petitie, aldus Brouwer, protesteerde niet tegen de gemengde school, maar tegen haar voorgestelde verplichte onchristelijke karakter. Zeker. Maar het is voor mij geen vraag of Van der Bruggen door ondertekening van het adres, dat zoals de aanhef vermeldt, zich meer bijzonder aansloot aan het adres van Ds. O.G. Heldring, ook niet op dit laatste adres mag worden aangesproken. Een adres dat de fakultatieve splitsing beoogde (waartegen Van der Bruggen zich altijd had verzet) en dat daardoor de indruk wekte zich tégen de gemengde school als zodanig op te stellen. Bovendien een adres — waar tégen Van der Bruggen's mening in — betoogd werd dat "staatszorg het Christendom in de nationale instellingen des lands zou moeten in stand

houden." 4). Is het dan zo onbegrijpelijk als men in 1857 spreekt van een ommezwaai bij Van der Bruggen? Kun je, ook gelet op de felle kritiek die Van der Bruggen op de gemengde school uitte, niet begrijpen dat velen hier spreken van een koerswijziging van Van der Bruggen? Is door hem altijd zorgvuldig gewaakt voor het aanbrengen van een voldoende onderscheid tussen zijn strijd tegen het verplicht karakter van de gemengde school en die school als zodanig? Nog in de brief van 12 juli 1858 aan Chantepie de la Saussaye betoogt hij *zonder* meer: "jarenlang heb ik tegen de gemengde school gepolemiseerd, omdat ik het quasi-Christelijk onderwijs, dat zij toeliet, voor een groote leugen hield . . ." 5). Heeft iedereen hier de *nieuwe* eigen weg die Van der Bruggen hier ging dadelijk *kunnen* ontdekken? Of heeft Chantepie de la Saussaye gelijk als hij in een brief van aug. 1857 aan Van der Bruggen schrijft: "Ik kan den fellen tegenstand der anti-revolutionairen begrijpen en tot op zekere hoogte waarderen. Het is hun onmogelijk het Christendom af te zonderen van de vorm, waarin zij het bevatten en dat hun dit onmogelijk is, begrijpt zich en laat zich rechtvaardigen uit het volkomen ongenoegzame een ontoereikende van hetgeen daaraan wordt overgesteld. . . . De orthodoxie in haar overgeleverde vormen heeft recht van bestaan, zoolang de nieuwe weg niet duidelijker beschreven en moediger betreden wordt dan hiertoe het geval is." 6).

"Het strenge vonnis van bijkans elke rigting"

Eén vraag is m.i. in heel de discussie rondom dit konflikt nauwelijks gesteld, laat staan beantwoord, ook niet door Brouwer:

Hoe komt het, dat Van der Bruggen's tijdgenoten, *vrijwel unaniem*, van mening waren dat hij wél van koers was gewijzigd en derhalve in hun ogen inkonsekwent handelde? Hoe kon Groen schrijven: "Gij beroept u op de nakomelingschap; ik ben overtuigd dat het strenge vonnis der tijdgenooten van bijkans elke rigting door haar zal worden beaamd"?

7) Hoe kon zelfs Chantepie de la Saussaye, een van degenen die hem hier geestelijk 't naast stonden, schrijven: "Het breken met oude antecedenten heb ik voor allernoodlottigst gehouden". 8) Heeft Van der Bruggen in ieder geval er niet aan meegewerkt dat voor zijn vroegere vrienden en medestanders zijn nieuwe weg door hen niet direkt te ontdekken viel, gelet op wat hij aan Chantepie de la Saussaye terugschreef: "Dat ik er zoo over dacht, lang voor 1856, wisten mijn vrienden; schoon ik er niet met hen in publieke geschriften over had willen polemiseren, omdat ik misschien uit een laakbare zwakheid, met het oog op het belang der Normaalschool, allen strijd *op het schoolgebied* met hen liever wenschte te vermijden; . ." 9). Kan dat niet geleid hebben tot een niet herkennen van Van der Bruggen in 1856/'57 zodat Van Lynden, een van zijn naaste medewerkers, kon schrijven: "Is dat Van der Bruggen zooals ik hem op den Lindenberg gekend heb?" 10)

Tenslotte

Ik meen in *hoofdzaken* in mijn boek Van der Bruggen recht gedaan te hebben. De tweërlei staatsbeschouwing in het Réveil die tussen Groen c.s. en de ethisch-irenische richting, uitlopend ook op een verschillende visie op het schoolvraagstuk, komt daar m.i. zeer duidelijk tot uiting. Groen met z'n christelijke overheidsschool en Van der Bruggen met zijn vrije school.

Over detailpunten kan men dan door blijven discussiëren. Niet bijvoorbeeld over Van der Bruggen's houding ten aanzien van het subsidieartikel. Wel bijvoorbeeld — en daar heeft Brouwer gelijk in — over Van der Bruggen en de "christelijke deugden". Maar ook dan moet Brouwer bij de door hem gehuldigde visie nog verklaren dat Van der Bruggen met

het weer opnemen van de oude formulering (vanuit een nieuwe interpretatie) "christelijke en maatschappelijke deugden" niet verstandig handelde. Ook over de vraag of Van der Bruggen zijn strijd tegen het *verplicht* karakter van de gemengde school en die school als zodanig wel altijd voldoende helder in het licht heeft gesteld.

In ieder geval heerst hierover nog geen communis opinio. Mag je gezien het bovenstaande dan konkluderen — *heel in 't algemeen* — dat in de Memorietafel een onjuist beeld van Van der Bruggen gegeven werd? Ik meen van niet.

Noten:

- 1) W. van Lynden aan J.J.L. van der Bruggen, 23 jan. 1858. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, dl. 90, blz. 957.
- 2) A. Goslinga: "Prof. Kohnstamm en het conflict Groen-Van der Bruggen". Amsterdam, 1926; blz. 4 en 8.
- 3) N. van Egmond: "Consequent christendom", Wageningen z.j. blz. 133.
- 4) Adres van de predikanten (ds. Heldring c.s.) 4 febr. 1956, opgenomen in G. Groen van Prinsterer: "De Tweede Kamer en de verzoekschriften", Utrecht, 1856, blz. 65/68.
- 5) R.G.P., dl. 90, a.w. blz. 962
- 6) R.P.G., dl. 90, a.w. blz. 956
- 7) G. Groen van Prinsterer: "Hoe de onderwijswet van 1857 tot stand kwam". Amsterdam, 1876, blz. 209.
- 8) R.G.P. dl. 90, a.w. blz. 961 (brief van Chantepie de la Saussaye aan Van der Bruggen van 8 juli 1858).
- 9) R.G.P. dl. 90, a.w. blz. 961/962 (brief van Van der Bruggen aan Chantepie de la Saussaye van 12 juli 1858).
- 10) R.P.G. dl. 90, a.w. blz. 957 (brief van W. van Lynden aan J.J.L. v.d. Bruggen van 23 jan. 1858).

Opm. van de redactie van Kleio.

Zie ook dit nummer onder de boekbesprekingen de recensie van M.J.H. Post over Gilhuis' boek.

Commissie Postacademiaale Vorming
LIJST VAN SPREKERS EN ONDERWERPEN VOOR 1975-1976

Hoewel de huidige commissie demissionair is heeft zij toch nog eenmaal de sprekerslijst moeten samenstellen. Daarvoor is noodgedwongen hoofdzakelijk geput uit het bestaande sprekersbestand. U zult dus tevergeefs naar veel nieuwe namen speuren. Maar daar staat tegenover dat goede wijn Juist!

Vooralsnog blijven de colleges in hun oude vorm bestaan. Maar u kunt weten (zie het artikel van H. Ulrich in KLEIO van febr. j.l., p.70 en 71) dat er nieuwe ontwikkelingen gaande zijn t.a.v. wat dan i.p.v. "post-academiaal onderwijs" in de toekomst "bijscholing eerste graads-docenten" zal gaan heten of zoiets. Hoe een en ander er precies uit zal gaan zien is nog onduidelijk, maar dat er ingrijpende veranderingen zullen plaatsvinden is wel duidelijk.

Omdat in elk geval in het komende jaar de colleges nog op de gebruikelijke manier zullen worden gegeven is ook nu weer het woord aan de leden. Via hun eigen afdelingssecretaris kunnen zij hun voorkeur(en) kenbaar maken. Op hun beurt kunnen de diverse afdelingssecretarissen hun gegevens ordenen en verwerken, waarna zij geacht worden een lijstje met namen en bijbehorende onderwerpen door te zenden naar de roosterfunctionaris. Op dit moment kan het nog niet anders dan dat de heer J.G. Kikkert, Karekietlaan 12 te Oostvoorne, als zodanig optreedt. Voor de afdelingssecretarissen is dat overigens wel zo gemakkelijk omdat zij dat nu al enkele jaren zo gewend zijn. De heer Kikkert verwacht uw reacties in elk geval voor het aanbreken van de zomervakantie (pakweg op z'n laatst begin juni), hoewel hij het nieuwe rooster niet meer zal samenstellen. Dat zal tot de taak van zijn opvolger behoren — zoals het er nu uitziet zal die ergens in het noorden van ons land huizen! — en pas in september kunnen geschieden. Via de heer Kikkert zal diens opvolger dus met uw reacties aan het werk moeten. Ik zou zeggen: maakt u het hem bij zijn start niet al direct moeilijk!

Gaarne wacht de commissie dan ook uw reacties af. Daarnaast wenst zij u een ouderwets plezierig collegejaar toe!

Namens de commissie,
K. van Dijk,
1e vice-voorzitter.

Een spreker is slechts beschikbaar in de met deze letters aangegeven maanden.

a = oktober 1975

b = november 1975

c = januari/februari 1976

d = maart/april 1976

1. Prof. Dr. G.J.D. Aalders, Nieuwe Bussummerweg 147, Huizen/N.H., 02152-54542.
bcd. Niet op dinsdag (behalve in januari).
 1. Economische structuren in het Griekenland van de 5e en 4e eeuw v.C.
 2. Griekse Democratie
 3. Hellenistische Cultuur

2. Prof. Dr. W. Jappe Alberts, IJsselsale, Voorst, 05758-421.
abc. Niet op maandag en zaterdag.
 1. De Nederlandse stad in de Middeleeuwen
 2. Staatkundig-politieke geschiedenis van Zuid-Limburg
3. Prof. Dr. J.W. Bezemer, p/a Korte Spinhuissteeg 3, Amsterdam, 020-5252267 (of thuis: 020-246354).
abcd.
 1. Censuur in de Sowjet-Unie (1917-1974)
4. Dr. L.C. Biegel, Pieter Lastmankade 39 hs, Amsterdam, 020-737711.
abcd. Niet op woensdag en vrijdag.
 1. De problematiek van het Midden-Oosten
 2. Politieke en sociale aspecten van de "vierde wereld": minderheden en "verboden naties".
 3. Het mondiale gezichtspunt in geschiedbeschouwing en geschiedschrijving.
5. Drs. M.D. Bogaarts, Past. van Soevershemstraat 10, Nijmegen, 080-554338.
abcd.
 1. Partijpolitieke en parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-heden, in hoofdlijnen geschetst (stencils met basisgegevens en literatuur worden beschikbaar gesteld)
6. Dr. N. Bootsma, Philippuslaan 6, Nijmegen, 080-230978.
c.
 1. De V.S. en Latijns Amerika in de 20e eeuw
7. Prof. Dr. J.A. Bornewasser, Jericholaan 1, Nijmegen, 080-224727.
abcd.
 1. Kerkgeschiedenis als raakvlak tussen geschiedenis en theologie. Een op de praktijk afgestemd betoog.
 2. Hoe hebben de kerken met de Verlichting geworsteld? De geschiedenis van twee eeuwen interpretatie.
 3. R.K. Kerk en wereld in de geschiedenis van de jongste honderd jaren
 4. De houding van de protestantse en van de katholieke kerk in Duitsland tegenover het nationaal-socialisme.
8. Prof. Dr. A.B. Breebaart, Vogelkerslaan 34, Amstelveen, 020-411607.
abcd. Liefst op wo. en vr. (evt. do.)
 1. Politici en partijgroeperingen in het democratische Athene
 2. Oppositionele stromingen in de vroege Keizertijd
9. Prof. Dr. I.J. Brugmans, Zandvoorterallee 226, Haarlem, 023-280851.
abcd. Niet op maandag en dinsdag.
 1. Achtergronden van de Indonesische revolutie
 2. Economische ontwikkeling van de Ver. Staten in de 20e eeuw
 3. Nieuwe inzichten over de industriële revolutie in Engeland

10. Dr. J.R. Bruijn, Pr. Irenelaan 54, Oegstgeest, 071-50275.
abcd. Niet op woensdag.
 1. De Oost-Indische Compagnie in ander perspectief
 2. Jonas gebonden en vrij: de Nederlandse walvisvaart in de 17e eeuw (bij tenminste 2 kringen)
11. Dr. A.L. Constandse, Zonnebloemstraat 57, Haarlem, 023-325314.
b. Niet op maandag, donderdag en vrijdag.
 1. China en Rusland (S.U.) na 1900
 2. Revoluties in Latijns-Amerika
12. Dr. P.A.M. Geurts, Mesdagstraat 8, Nijmegen, 080-225295.
cd. Niet op maandag en vrijdag.
 1. Het begin van de wetenschappelijke historiografie in Nederland ($\pm$ 1830)
13. Dr. J.M.H.J. Hemels, Kroonsingel 23, Malden, 08896-2996 (tot omstr. 1 mei) daarna 080-581116.
abcd.
 1. Reacties in Westeuropese kranten op gebeurtenissen in 1914.
14. Mr. Dr. M.B. van der Hoeven, Lamb. Heynricsstraat 26h, Amersfoort, 033-17280.
abcd. Niet op vrijdag.
 1. Enkele fundamentele grondtrekken in de ontwikkeling der Franse politieke verhoudingen in de 19e + 20e eeuw.
 2. De boerenbewegingen na 1800 als aspect der sociaal-politieke ontwikkeling
15. Prof. Dr. F.W.N. Hugenholtz, Julianalaan 207, Bilthoven, 030-783820.
abcd.
 1. Sociale revoluties in de Middeleeuwen
16. Mr. M. Huizer, Berglaan 126, Zoetermeer, 079-213910.
abcd. Niet in april. Niet op woensdag en donderdag.
 1. Schijn en werkelijkheid in de staatsinrichting
17. Dr. H.P.H. Jansen, Groenendaal 45, Groningen, 020-255565.
abcd.
 1. Boerenvrijheid en boerenopstanden in de middeleeuwen
 2. De economische depressie van de late middeleeuwen
18. Drs. R. de Jong, Dag Hammerskjöldlaan 51, Castricum, 02518-51819.
abcd. Niet op vrijdag.
 1. Anarchisme
 2. Spanje, recente ontwikkelingen
 3. Spanje, burgeroorlog
 4. Latijns Amerika
 5. Nederlandse arbeidersbeweging algemeen (eventueel)

19. J.G. Kikkert, Karekietlaan 12, Oostvoorne, 01885-2926.
abcd.
 1. De Baltische staten in de 20e eeuw
20. Drs. J.R. van der Leeuw, Schubertstraat 22, Amsterdam, 020-766849.
abcd.
 1. Het ontstaan van de koude oorlog
 2. De komintern
21. Drs. G.J. Meijer, Nieuwe Kerkstraat 8, Vlaardingen, 010-341789.
abcd.
 1. Keynes en de jaren dertig
 2. Hausse en crisis in de V.S. (1929)
 3. Monetaire problemen 1919-1939 (Du. inflatie, gouden standaard, devaluatie, monetaire crisis)
22. Dr. J.M. Pluvier, Heideweg 5, Soest, 02155-16867.
abcd. Niet op dinsdag en vrijdag.
 1. Zuidoost Azië sinds 1945
 2. Het Amerikaans kolonialisme in Zuidoost Azië
23. Prof. Dr. J.J. Poelhekke, Steenstraat 22, Nijmegen, 080-230354.
bc. Tweede helft okt. Niet op maandag.
 1. Frederik Hendrik
24. Dr. F.G. van der Poll, Vliet 22, Prinsenbeek, 01607-2960.
abcd.
 1. Nieuwe opvattingen over het fascisme
25. Dr. G. van Roon, Eerste Brandenburgerweg 5, De Bilt, 030-761915.
abcd.
 1. Geschiedenis van het moderne Griekenland
 2. De problematiek van Latijns-Amerika in historisch perspectief; globaal of vooral toegespitst op Brazilië
 3. Het Nederlands Protestantisme en Duitsland, 1933-1941
 4. Imperialisme, kolonialisme en dekolonisatie. Theorie en praktijk.
26. Prof. Dr. D.J. Roorda, Wilhelminastraat 31, Leiderdorp, 071-25681.
abcd.
 1. Ideologie, traditie en organisatie in de politiek van de late 17e eeuw (Willem III contra Lodewijk XIV)
27. Dr. C. de Ru, Gezichtslaan 10, Doorn, 03430-2979.
abcd.
 1. De Trias als didactisch uitgangspunt
 2. Elementen van de Staat

28. Prof. Dr. J.W. Schulte Nordholt, Groot Hoefijzerlaan 32a, Wassenaar, 01751-79292.
abcd.
 1. Het Amerikaanse presidentschap
 2. De Amerikaanse Revolutie na 200 jaar
 3. Constanten in de Amerikaanse Buitenlandse politiek
29. Dr. C. Smit, Mauritskade 41c, Den Haag, 070-639131.
abcd. Niet op vrijdag.
 1. De problematiek bij de geschiedschrijving van Nederland tijdens de eerste wereldoorlog
 2. Nederland's positie tegenover de belligerenten in de eerste wereldoorlog
 3. De Belgische kwestie
 4. De Indonesische kwestie
30. Mr. A. Stempels, Achterstraat 6, Neerijnen—4136, 04181-655.
bcd. Niet op vrijdag.
 1. Methoden van Kabinetsformatie in Nederland en omliggende landen
 2. Europese eenmaking, van Dante tot thans
 3. Vrijheidsrechten, op weg en op de tocht
31. Prof. Dr. J.H. van Stuyvenberg, Meentweg 77, Bussum, 02159-13177,
abcd. Niet op dinsdag en vrijdag.
 1. Economische stagnatie en expansie in Nederland in de 19e eeuw
 2. Max Weber: Calvinistische Ethiek en Kapitalistische geest
 3. Rostow's groeitheorie in gebruik in de geschiedschrijving
32. Drs. H.W. Tromp, Stationsstraat 25, Sauwerd, 05909-494.
abcd. Niet op donderdag.
 1. Aktuele politieke ontwikkelingen en gesch. onderwijs
 2. Politieke vorming — ook door gesch. onderwijs?
33. Drs. E.B. Vermeer, Johan de Wittstraat 6, Leiden, 071-54887.
abcd.
 1. Geschiedenis van China
 2. China sinds 1949
34. Dr. E.E.G. Vermeulen, Mariahoeve, Kemperbergerweg 3b, Arnhem, 085-430269
bcd. Niet op dinsdag en vrijdag.
 1. Johan Huizinga over de wetenschap der geschiedenis
 2. Jan Romein over de wetenschap der geschiedenis
 3. Wat is geschiedenis eigenlijk?
35. Dr. J. Verseput, Schiebroeksesingel 18, Rotterdam-3012, 010-183561.
abcd.
 1. Sociale kwestie in Ned. in de 19e eeuw
 2. Het probleem der Kriegsschuld aan W.O. I
 3. Belle Epoque
 4. Schoolstrijd in Nederland in de 19e eeuw

36. Prof. Dr. Joh. de Vries, Drossaard van Wesepstraat 6, Tilburg, 013-675761.
abcd. (behalve 2e helft januari). Niet op vrijdag.
 1. De Nederlandse economie tijdens de 20e eeuw
 2. De stand der bedrijfsgeschiedenis in Nederland
 3. Het historisch perspectief van de multinationals
 4. Weber in Holland. De zgn. Weber-these en de economische mentaliteit in de Republiek
 5. Was de Republiek een volkshuishouding?
 6. De economische ontwikkeling der Benelux-landen 1920-1970
37. Dr. J.M. van Winter, Brigittenstraat 20, Utrecht, 030-312059.
abcd. Niet op maandag en dinsdag.
 1. Ridderschap en ridderidealen
 2. Geestelijke ridderorden
38. Dr. S.B.J. Zilverberg, Milletstraat 18 II, Amsterdam-Z., 020-792110.
cd.
 1. Ketterij in de Middeleeuwen
 2. De kruistochten (historiografisch)
 3. Zeventiende-eeuwse stiefkinderen van het christendom in de Nederlanden
 4. Verboden boeken in de Republiek der Ver. Nederlanden
39. Prof. Dr. E. Zürcher, Oosteinde 16, Warmond, 01711-3725.
abcd.
 1. Westerse expansie in Chinese reactie.

MEDEDELINGEN

○ REDACTIE KLEIO

Op 2 mei mochten wij ons mede-redactielid Sjoerd Vellenga gelukwensen met zijn doctorstitel, behaald na de verdediging van zijn proefschrift: *Katholiek Zuid Limburg en het Fascisme. Een onderzoek naar het kiesgedrag van de Limburger in de jaren dertig*.

Op deze plaats nogmaals onze felicitaties en tegelijk onze dank voor al de tijd en de energie die je in Kleio hebt gestoken en nog steeds steekt.

Het volgende nummer van Kleio (juni-juli) zal pas in de maand juli verschijnen. Daar staat tegenover dat n.a.w. ook in augustus een nummer uitgebracht zal worden.

De jaarrede van de voorzitter ontvingen wij te laat om nog in dit nummer te plaatsen. Opname volgt in het juni-juli nummer.

○ MINISTERIE ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN, AFD. HER- EN BIJSCHOLING DOCENTEN

Cursusleider bijscholingsproject 1e graads leraren Geschiedenis en Staatsinrichting.

Het Ministerie van O. en W. afdeling Her- en Bijscholing Docenten treft op dit moment voorbereidingen om in nauwe samenwerking met de Commissie Modernisering Leerplan Geschiedenis en Staatsinrichting en de V.G.N. te komen tot een nieuwe opzet van de bijscholing van geschiedenisdocenten.

Het is de bedoeling om na een op de vakdidactiek gerichte cursus in het schooljaar 1976-1977 te komen tot een geïntegreerde cursus, waarin zowel aan de historische als aan de didactische bijscholing aandacht zal worden geschonken. De cursus is toegankelijk voor leden en niet-leden van de V.G.N. en in de eerste plaats bedoeld voor eerste graads docenten.

De voor deze cursus ingestelde programmacommissie probeert d.m.v. deze oproep in contact te komen met belangstellende 1e graads docenten voor de functie van cursusleider. Belangstellenden moeten bereid zijn om in de periode van januari tot juni 1976 in Utrecht of Tilburg een cursus van didactische aard te volgen van ongeveer tien lesavonden en in augustus 1976 deel te nemen aan een meerdaagse conferentie.

Aan de cursusleider wordt t.z.t. een honorarium toegekend. Deelname aan deze opleidingscursus wordt evenwel niet gehonoreerd, alleen reis- en verblijfskosten worden volgens rijksregeling vergoed. De bereidheid om zich intensief te verdiepen in didactische problemen en het vermogen om groepen docenten met elkaar te laten samenwerken lijken voorwaarden voor een goede vervulling van de functie van cursusleider.

Indien noodzakelijk kunt u verdere telefonische informatie inwinnen bij de hieronder genoemde leden van de programmacommissie:

Dr. P.A.M. Geurts - tel. 080 - 225295 of 080 - 512084.

Drs. H. Ulrich - tel. 071 - 93094.

A.L. Verhoog - tel. 071 - 91003.

Sollicitatiebrieven voor 20 juni 1975 richten aan de secretaris van de programmacommissie, Dr. P.A.M. Geurts, Mesdagstraat 8, Nijmegen.

BOEKBESPREKINGEN

T.M. Gilhuis, *Memorietafel van het Christelijk onderwijs*. Uitgeversmaatschappij J.H. Kok. Kampen 1974. 208 blz., prijs fl. 19,90

Wie Gilhuis kent in zijn functie van voorzitter van de Unie "School en Evangelie", verwacht a priori in deze geschiedenis van de schoolstrijd een apologie, vooral bestemd om de slinkende schare aanhangers te sterken in hun overtuiging. En een apologie is het, maar wat voor één. De schrijver is zo vergroeid met het wel en wee van de scholen met de bijbel in de vorige eeuw, dat het de moeite waard is zijn boek ter hand te nemen.

Het is op de eerste plaats een bronnenboek geworden, waarin niet uitsluitend Groen van Prinsterer, Van der Bruggen, Kuiper en Lohman aan het woord zijn, maar ook de talloze vromen die vasthielden aan het ene nodige: de vreze des Heren.

Verzuild onderwijs is niet meer in de mode, want het getuigt van de bekrompenheid en de geestelijke inteelt van duisterlingen en dompers. Het is nu eenmaal zo dat zowel in Katholieke als in Protestantse kringen het zo zwaar bevochten bijzonder onderwijs op de tocht is komen te staan. Heel wat jongeren vragen zich af wat toch die honderdduizenden de vorige eeuw bezielde, toen zij – vaak met zware offers – voor hun kinderen aan de bijzondere school de voorkeur gaven boven de openbare.

De Memorietafel van Gilhuis geeft op deze vraag een antwoord. Met behulp van een groot aantal bronnen schetst de schrijver de toestand van het openbaar onderwijs sinds 1806 om vervolgens het verzet te beschrijven tegen het gematigd Protestantisme, dat in dit onderwijs gepropageerd werd. Te beginnen bij de Afscheidenen van 1834 en eindigend met de onderwijspacifikatie trekt die bonte stoet van ministers, kamerleden, predikanten en ouders voorbij, die dwars tegen wanbegrip en verachting in, pal stonden voor christelijk onderwijs. Mikpunt van spot wisten zij fel en vaak niet zonder humor terug te slaan. Onthullend voor de zwakheid van het openbaar onderwijs in de vorige eeuw en bijzonder geestig is het libelletje van ds. Jan de Liefde, dat de schrijver integraal opnam in hoofdstuk 9 onder de titel "Jan van Dordt, Piet Gomaar, Willem van Trente en Mozes Cohen". Dit boek verdient het niet alleen in de beperkte kring van geestverwanten gelezen te worden. Ook in het openbaar onderwijs kan het diensten bewijzen, al was het slechts voor het maken van scripties. Het is altijd de moeite waard zich op de hoogte te stellen van de leefwereld van anderen, ook als men hun opvattingen verwerpt.

M.J.H. Post.

Mr. J. Linthorst Homan, "Wat zijt ghij voor een vent". Levensherinneringen. Van Gorcum en Comp., Assen 1974. XIV + 314 blz., prijs f 29,50.

De mémoires van Linthorst Homan beginnen met een prettig te lezen stuk ego-lectuur over zijn jeugd, studietijd en vooroorlogse carrière waarbij hij het bracht tot commissaris van de koningin in Groningen. Het laatste deel over zijn loopbaan na de oorlog bij de Europese organisaties is ook goed geschreven, al zit het vol juridische details, aanhalingen uit nota's en andere specialistische lectuur. Het "venijn" zit deze keer niet in de staart maar in het midden, een ruim honderd bladzijden tellend betoog over zijn wederwaardigheden in de oorlog en met name natuurlijk over de rol van de Nederlandse Unie.

Mémoires worden vaak geschreven om de schrijver de gelegenheid te geven zich te bevredigen tegen bepaalde oordelen over de rol die de auteur in het verleden heeft gespeeld. Dit nu is in hoge mate het geval met de levensherinneringen aan de Unie. Het is in directe reactie geschreven op de Jongs verhaal in Het Koninkrijk der Nederlanden over het optreden van het driemanschap in de eerste oorlogsjaren. De Jong wordt echter op wezenlijke punten niet weerlegt, hoogstens misschien op sommige punten waar hij meer gesuggereerd dan geargumenteed heeft. De Jongs hoofdoordeel over Linthorst Homans naïviteit ten opzichte van de Duitsers worden door deze mémoires nog meer bevestigd. Zeer interessant is wel wat Linthorst Homan schrijft over de, al voor de oorlog gestarte, discussie over het orderingsdenken, de positie van het gezag, de rol van de regio e.d., waar veel over gepubliceerd werd in het blad De Gemeenschap.

Een even groot deel van het boek als dat over de Unie gaat over de Europese tijd van de schrijver. Dit gedeelte geeft veel meer nieuws en zou door leerlingen heel goed gebruikt kunnen worden bij het maken van een werkstuk. Een groot voordeel hierbij is dat de auteur beslist niet karig is geweest met het opgeven van literatuur en aangezien hij een groot kenner is kan de leerling en de leraar hier zijn voordeel mee doen.

S. Vellenga.

Rogier, L.J. Vandaag en morgen. Bilthoven, Ambo, 1974.
Annalen van het Thijmgenootschap jrg. 62 afl. 3. Prijs f 5,50

Deze posthume publicatie van de Nijmeegse hoogleraar verscheen eerder in het weekblad *De Tijd* (13,20 en 27 sept. 1974) onder de titel "Een kroniek van vandaag en morgen." Dat "kroniek" is weggelaten, terecht, want van een min of meer geordend feitenrelaas, een chronologisch geschiedverhaal, is hier zeker geen sprake. Het is veeleer een getuigenis, en achteraf een geestelijk testament, zoals Rogier heel zijn leven een getuigend of, wil men, een geëngageerd historicus is geweest.

Al evenmin schijnt het mij juist toe om, zoals zijn zoon Jan Rogier in een nawoord doet, dit kleine geschrift te beschouwen als een vervolg op "Katholieke herleving" van 1956. De discontinuïteit in het Nederlands Katholicisme evenzeer als de evolutie in Rogiers denken zelf schijnen mij daarvoor te ingrijpend. Zo valt b.v. in 1956 het oordeel over het befaamde mandement van twee jaar tevoren genuanceerd maar uiteindelijk toch positief uit en in dit boekje heet het "al verouderd bij zijn verschijnen". En natuurlijk, heel de ontwikkeling van na de tweede wereldoorlog, en trouwens ook die van de periode daarvoor, staat nu in een geheel ander perspectief dan voor twintig jaar. De Nederlandse katholieke kerkgemeenschap is in die tijd geëvolueerd van monolithische en hechte zuil tot een instantie zonder adres, of beter, een met vele adressen.

Immers: tot wie zal men zich richten? Tot de bisschoppen (welke?), tot het "Secretariaat van de R.K. Kerkprovincie" zoals op een deftig bordje aan de Utrechtse Biltstraat te lezen valt, of misschien tot de orthodoxe handhavers van der vaderen erfdeel (de "dolerenden", zoals Rogier ze noemt), maar zoja: tot welke groepering? Of moet men wellicht de ware broeders zoeken bij enigerlei "kritische gemeente" of "studentenecclesia"? -Waarachtig, het is te veel gevraagd van een historicus, zelfs van een eminent en welsprekend beoefenaar van zijn vak als Rogier was. Want ook hij komt er niet uit. Veel waardering heeft hij voor het werk van de vernieuwers op alle fronten, hun eerlijke bedoelingen en veel van de resultaten, niet voor al hun methodes, want die zijn niet ontsnapt aan het risico "behoudzucht uit te dagen door radicalisme. "Geen goed woord voor de "verklikkers" en kwerulanten, wél begrip voor hun verontrusting hier en daar, en buiten dit boekje meer dan erin. Men leze b.v. Rogiers inleiding in het Nijmeegse Gedenkboek ("Ik voor mij hoop het niet meer te beleven."), en zijn boutade, op diverse plaatsen in zijn werk terug te vinden, over de aap die 's nachts een cederwoud in brand stak "um die Gegend aufzuklären."

Het komt mij voor dat Rogier nog eens, en voor het laatst, als woordvoerder fungeert van veel katholieken. Van hen nl. die hun geloofsvisie ongeschonden en enthousiasmerend zouden willen doorgeven aan een nieuwe generatie, niet als ballast uit een dood verleden, maar als inspiratie voor de toekomst. Dat is in dit boekje Rogiers uiteindelijke zorg.

Pittige adjectiva en scherpe karakterisering en zijn altijd wapenen geweest van deze geschiedschrijver die ook literator, immers winnaar van de P.C. Hooftprijs, was. Hier wordt het mij nu en dan te bont. De "dolerenden" heten behalve "conservatieven" achtereenvolgens ook nog: letterknechten, ergdenken-den, frondeurs, loerende en klinkende Katharen, dwepers voor wie alle vrijheid van denken uit den boze is. — Het lijken mij liefelijkheden die meer zeggen over Rogiers antipathieën dan dat ze enig inzicht verschaffen in de gecompliceerde verhoudingen binnen de Nederlandse kerk.

Wie op zondag, Rogier haalt het geval zelf aan, in plaats van lezingen uit de Schrift onthaald wordt op een stukje Adorno of Marcuse, of wie in een centrale liturgische tekst Christus aangeduid hoort als "die onvergetelijke mens die alles heeft gedaan wat menselijk is", weet dat hier meer aan de hand is dan een nieuwe formulering van het oude geloof, nl. een relativeren, of liever verzwijgen van het dogma en een infantiliseren van de eredienst, fenomenen waar de bisschoppen, machteloos of onwillig, nauwelijks op reageren. Rogiers Nijmeegse collega's Mohrmann, v.d. Meer en v.d. Ploeg, alle drie coryfeeën, deden dat wel en het zou mij te ver voeren ook hen in de hoek van de verklikkers enz. te

zetten. — Maar, ik zei het al, het stuk is niet "rond", er zijn ook feitelijke onjuistheden en belangrijke omissies, (men zie "Reacties op Rogier" in De Tijd van 11 okt. 1974) en het is zelfs de vraag of de schrijver het in deze vorm publicabel heeft geacht.

Het is duidelijk dat Rogier met zijn stof geworsteld heeft, de tekst draagt er de sporen van. Men mist er de stelligheid en het triomfante van "In vrijheid herboren." Het "nationale draaiorgel" is tenslotte teruggebracht tot de geluidsterkte van de vox humana.

A.H.M. v. Schaik

Frank Waters, De man die het hert doodde (oorspr. titel: The man who killed the deer), vert. door Iet H. Grader. Hollandia, Baarn 1974, prijs f 19,90.

Deze roman speelt zich af onder de pueblo-indianen in het zuid westen van de Verenigde Staten. Het verhaal behandelt de conflictsituatie die ontstaat tussen de generatie die zich door school, militaire dienst e.d. steeds meer richt op de Amerikaanse-europese maatschappij en de traditionele indiaanse samenleving die zich met alle kracht hiertegen verzet.

Ook de verscheurdheid die deze strijd voor de persoonlijk erbij betrokkenen veroorzaakt komt aan de orde.

Om enig begrip te krijgen van acculturatie problemen is dit boeiend geschreven boek zeer geschikt en is het in schoolbibliotheken zeker op zijn plaats. Temeer omdat ook in Nederland met zijn niet onaanzienlijke minderheden voor een beter verstaan van deze groepen en van onszelf meer kennis over deze problematiek alleen maar wenselijk is.

E.M.Ch.F. Klijn

Bij de vakgroep
Nieuwe en Theoretische Geschiedenis
kan worden geplaatst een

wetenschappelijk medewerk(st)er

Tot zijn/haar taak behoren:

- het geven van onderwijs, in elk geval aan propaedeutische studenten, eventueel ook aan doctoraalstudenten (begeleiden van doctoraalwerkgroepen)
- het doen van eigen onderzoek
- het verrichten van bestuurlijke werkzaamheden.

Ervaring op het gebied van onderwijs – bereidheid en capaciteit tot medewerking aan propaedeutisch onderwijs, dat een breed terrein van de Nieuwe Tijd bestrijkt, – is vereist.

Ervaring op onderzoeksterrein en/of bestuurlijk terrein strekt tot aanbeveling.

Uw sollicitatie kunt u, binnen twee weken, richten aan de Voorzitter van het dagelijks bestuur van de vakgroep, drs. J. Talsma, Historisch Seminarium, Herengracht 286, onder nr. 339 cq , bij wie ook inlichtingen kunnen worden gewonnen.
Telefoon 020 - 525 2079.

Universiteit van Amsterdam

ONLANGS VERSCHENEN:

A. Th. van DEURSEN,

Bavianen en slijkgeuzen

Kerk en kerkvolk ten tijde van
Maurits en Oldebarnevelt

480 blz. gebonden f 59,—

Dit boek laat het licht vallen op gewone mensen: de kerk-gangers in de jaren rond het twaalfjarig bestand. Van Deursen heeft bij zijn beschrijvingen vooral gebruik gemaakt van kerkerads-notulen uit tal van gemeenten uit de toenmalige provincie Holland. Hij stelt het kerkvolk centraal en laat door tal van voorbeelden zien hoe deze kerkelijke tumultueuze jaren op de persoonlijke standpuntbepaling invloed hadden. Het boek is van wetenschappelijk oogpunt bekeken van hoge kwaliteit, maar tevens zeer toegankelijk voor al diegenen die met het gewone kerkvolk uit het begin van de 17e eeuw de ontwikkelingen willen volgen.

bij uw boekhandel

DAVID LANE,

The roots of Russian communism

A social and historical study
of Russian social-democracy,
1898-1907

256 blz. 2e druk f 19,50

Serie: Publications on social
history, nr. 6

van gorcum

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

THE UNIVERSITY
OF
SOUTHERN
CALIFORNIA

THE UNIVERSITY OF SOUTHERN
CALIFORNIA
1000 UNIVERSITY BLVD.
DOWNEY, CALIF. 90242

THE UNIVERSITY OF SOUTHERN
CALIFORNIA is a private, non-
sectarian institution of higher
learning. It is a member of the
Association of American
Universities and the Association
of Christian Colleges and
Universities. The University
of Southern California is
a member of the Association
of American Universities and
the Association of Christian
Colleges and Universities.
The University of Southern
California is a member of the
Association of American
Universities and the Association
of Christian Colleges and
Universities.

THE UNIVERSITY OF SOUTHERN
CALIFORNIA

VAN GORCUM

THE
THE
A
CARTER

THE
A
CARTER

THE
A
CARTER

COMMISSIES

DIDAKTIEKCOMMISSIE

DRS. J. BAALBERGEN, *voorzitter*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
MEJ. D.H. VERHAGEN, *secretaresse*, Kanaalstraat 18, Groningen, tel. 050-125039
J.C. VRIELINK, *penningmeester*, H. Stevinstraat 11, Harderwijk, tel. 03410-5288, postrekening 1561752 t.n.v. de penningmeester Didaktiekcommissie V.G.N.
J.BROUWER, Elst (Gld).
P. DOVES, Zaandam.
L.G. DALHUISEN, Warmond
C.J. LEIJH, Den Haag
H. van der VEEN, Veendam.

COMMISSIE POSTACADEMIALE VORMING

DRS. H.W. TIMMER, Rinze Koopmansstraat 83, Rotterdam, tel. 010-216004, *voorzitter*
DRS. K. van DIJK, Spechtstraat 7, Zwijndrecht, tel. 078-25843, *1e vice-voorzitter*, beleid colleges.
DRS. J.H. VINK, Delflandstraat 69, Nootdorp, tel. 01731-8496, *2e vice-voorzitter*, conferenties.
P.W. BROUWER, Esdoornlaan 1, Rotterdam-3012, tel. 010-226431, *1e secretaris*, interne zaken.
J.G. KIKKERT, Karekietlaan 12, Oostvoorne, tel. 01885-2926, *2e secretaris*, organisatie en administratie van de collegedagen.
W. BACHMAN, Veld en Beemd 65, Krimpen a.d. IJssel, tel. 01807-5429, *Penningmeester*, postrekening 527314 t.n.v. Penningmeester Commissie P.A.V. der V.G.N. te Krimpen a/d IJssel.
DR. J. SWART, Lindenlaan 40, Assen, tel. 05920-14591, portefeuilles.

AFDELINGEN

De organisatie van de postacademiale colleges in de diverse plaatsen is in handen van de besturen van de V.G.N.-afdelingen.

De adressen van de *afdelingssecretariaten* zijn:

Alkmaar:	Lindenlaan 12, Bergen N.H.	Haarlem:	Noorderdreef 160, Vennep.
Arnhem:	Kinkelenburglaan 2.	Heerlen:	Leenderkapelweg 27, Schaesberg.
Amsterdam:	Anton Mauvelaan 7, Nederhorst ten Berg.	Hengelo:	Th.de Keyserstraat 276, Enschede.
Den Bosch:	Philips de Tweedestr. 51.	Leeuwarden:	Gerard ter Borchstraat 19.
Breda:	St. Bavostr. 96. Rijsbergen.	Maastricht:	Veldspaatstraat 23.
Eindhoven:	Junolaan 16.	Rotterdam:	Kamperfoelielaan 15, Oostvoorne.
Goes:	Spanjaardstr. 37, Middelburg.	Utrecht:	J.F. Kennedylaan 131, Woudenberg.
Groningen:	Kamperfoelieweg 42, Paterswolde.	Venlo:	Groenstraat 244.
Den Haag:	Lindenstraat 22, 's-Gravenzande.	Zutphen:	Gerstekamp 12, Warnsveld.
		Zwolle:	Stevinstraat 11, Harderwijk.

MAVOCOMMISSIE

P.G. RUYS, *voorzitter*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
B. BERENSCHOT, *secretaris*, Binnenweg 64, Maarssen, tel. 03465-1326.
P. DOVES, Zaandam.
G. ERIKS, Schagen.
F. VISSER, Den Haag.

COMMISSIE PEDAGOGISCHE AKADEMIES (PEDAK)

DR. F.G.G. GOVERS, *voorzitter*, Elzenstraat 12, Uden (N.Br.), tel. 04132-64117.
P.W. BROUWER, *secretaris*, Esdoornlaan 1, Rotterdam-12, tel. 010-226431
DRS. D.J. NOORDAM, *penningmeester*, Jan Vethkade 50, Dordrecht, tel. 078-37781.
J.E. BROUWER, Gorssel.
BR. EMILIUS GORDIJN, 's-Gravenhage.
B. SCHLAMAN, Eindhoven.

Van Nietzsche tot nu

cultuurgeschiedenis van deze eeuw

ISBN 90 01 32752 4. 132 pagina's

Deze nieuwe uitgave door H. van Galen Last is een complement van de bestaande bovenbouwdeeltjes 'Van Sarajewo tot Hiroshima' en 'Op zoek naar de vrede'.

Het beginhoofdstuk bestaat uit impressies van het culturele klimaat rond 1900 in Parijs, München en Londen. Dan worden Nietzsche, Dostojewski en Baudelaire behandeld als de voorvaders van het moderne levensgevoel. Ook wordt aandacht besteed aan de ontstaansgeschiedenis van psychologie (Freud) en sociologie (Durkheim, Weber). In de slothoofdstukken ligt het accent vooral op de verbroekeling van onze cultuur en de toenemende maatschappelijke belangstelling in kunst, literatuur, filosofie en geschiedenis.

- Inhoud
- Fin de siècle of la belle époque?
 - Anti-positivisme
 - De ontdekking van het onbewuste
 - Vernieuwingen in wetenschap en kunst
 - De geboorte van de sociologie
 - Marxistische meningsverschillen
 - Tussen Proust en Kafka
 - De omstreden democratie
 - Wetenschap en filosofie in het interbellum
 - Dada en surrealisme
 - Het engagement
 - Na 1945
 - Van Beckett tot Solzjenitsyn

De methode biedt mogelijkheden tot samenwerking met vakken als Nederlands, de moderne talen en maatschappijleer.

Een novum is de grote thematische kaart van Europa over de landen van herkomst van de beelddragende van onze cultuur. In één oogopslag ziet men bijvoorbeeld dat Van Gogh uit Brabant komt, Chaplin uit Engeland, Camus uit Algerije, Kafka uit Praag of Picasso uit Spanje.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij de uitgever.

Belangstellenden kunnen een presentexemplaar aanvragen.

 Wolters-Noordhoff

2722 242/10